

AFET SONRASI MEKÂNSAL MÜŞTEREKLEŞME VE
SOSYAL ALTYAPIDevran BENGÜ¹

Araştırma Makalesi

Yazar Bilgileri

¹ İstanbul Arel Üniversitesi,
Mimarlık Fakültesi, Mimarlık
Bölümü, İstanbul, Türkiye
devranbengu@gmail.com
 0000-0002-1193-1711
Sorumlu Yazar

Geliş: 07.02.2025

Kabul: 13.05.2025

DOI: 10.71298/maddergi.1633098

Özet

Afet sonrası mekânsal dönüşüm süreçleri, yalnızca fiziksel yeniden inşa faaliyetlerini değil; aynı zamanda mülkiyet ilişkilerinin belirsizleşmesini, toplulukların örgütlenme biçimlerinin yeniden yapılanmasını ve mekânsal adalet anlayışlarının dönüşümünü içeren çok katmanlı bir toplumsal yeniden yapılandırma sürecini ifade etmektedir. Bu çalışma, afet sonrası dönemlerde ortaya çıkan fiili ve hukuki mülkiyet belirsizliklerinin müşterek mekân üretimi üzerindeki etkilerini incelemekte; bu süreçte sosyal altyapının kurucu rolünü kuramsal düzeyde tartışmaktadır. Araştırmada sosyal altyapı, yalnızca hizmet sunumuna aracılık eden fiziksel yapılar değil, aynı zamanda topluluk dayanışmasını, kolektif yönetimi ve katılımcı tasarımı olanaklı kılan örgütsel bir araç olarak ele alınmaktadır. Çalışma, nitel ve disiplinlerarası bir kuramsal analiz yöntemiyle yapılandırılmış; mevcut literatürde sosyal altyapı ile müşterekleşme arasındaki kuramsal boşluğu gidermeyi amaçlamıştır. Araştırma soruları, afet sonrası müşterekleşmenin hangi yönetim mekanizmaları ve topluluk araçlarıyla sürdürülebilir hâle gelebileceğini sorgulamaktadır. Elde edilen kuramsal çıkarımlar, sosyal altyapının mekânsal adaletin yeniden tesisi ve afet sonrası kolektif yaşamın sürekliliği açısından stratejik bir rol oynayabileceğini göstermektedir. Bu bağlamda çalışma, sosyal altyapıyı müşterek mekânların kalıcılığını destekleyen kurumsal bir zemin olarak tanımlayarak literatüre özgün bir katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Afet sonrası kentleşme, mekânsal müşterekleşme, sosyal altyapı, mekânsal adalet, kolektif yönetim

POST-DISASTER SPATIAL COMMONING AND SOCIAL
INFRASTRUCTURE

Abstract

Post-disaster spatial transformation processes entail not only the physical reconstruction of the built environment but also the reconfiguration of property relations, community organization, and notions of spatial justice. This study theoretically examines how the ambiguities of property rights that emerge in the aftermath of disasters influence the production of commons, and explores the constitutive role of social infrastructure within this interaction. Social infrastructure is conceptualized not merely as a set of service-oriented physical facilities but as an institutional mechanism that enables community solidarity, collective governance, and participatory spatial production. Employing a qualitative and interdisciplinary theoretical analysis, the study addresses a conceptual gap in the literature concerning the relationship between social infrastructure and commoning practices. It investigates how post-disaster commoning can be sustained through governance mechanisms and community-based instruments. The findings suggest that social infrastructure can play a strategic role in enabling spatial justice and sustaining collective life beyond the crisis period. By identifying the conditions under which temporary collective uses can evolve into permanent commons, the study offers a novel theoretical framework. In this respect, it positions social infrastructure as an institutional foundation for the continuity of commons in post-disaster contexts and contributes an original perspective to the literature on urban resilience and spatial justice.

Keywords: Post-disaster urbanization, spatial commoning, social infrastructure, spatial justice, collective governance

Atıf için:

Bengü, D. (2025). Afet sonrası
mekânsal müşterekleşme ve
sosyal altyapı,
Mekansal Araştırmalar Dergisi,
3(1):61-80. <https://doi.org/10.71298/maddergi.1633098>

1. GİRİŞ

Afetler, doğal ve yapılı çevredeki fiziki yıkım süreçlerini kapsamakla birlikte aynı zamanda mekânsal düzenin, mülkiyet ilişkilerinin ve toplumsal örgütlenme biçimlerinin yeniden tanımlanmasına yol açan çok katmanlı toplumsal dönüşüm momentleridir (Oliver-Smith, 1996). Büyük ölçekli afetlerin ardından oluşan mülkiyet belirsizlikleri, yalnızca özel mülkiyetleri değil, aynı zamanda toplulukların mekâna erişim, kullanım ve örgütlenme biçimlerini de dönüştürür (Harvey, 2012; Soja, 2010). Bu bağlamda, afet sonrası mekânsal yeniden yapılanma süreçleri fiziksel restorasyonun ötesine geçerek sosyal altyapı, yönetim ve mekânsal adalet gibi daha geniş kuramsal çerçeveleri gündeme getirir.

Bu çalışma, sosyal altyapı kavramını yalnızca hizmet sunumuna indirgenmiş fiziksel mekânlarla sınırlı olmayan, aynı zamanda kolektif eylemi, topluluk dayanışmasını ve yönetim kapasitesini destekleyen örgütsel bir araç olarak ele almaktadır. Klinenberg (2018), sosyal altyapıyı toplulukların sosyal dayanıklılığını artıran fiziksel ve sosyal sistemler bütünü olarak tanımlarken, Latham ve Layton (2019; 2022) sosyal altyapının yalnızca mekân değil, aynı zamanda topluluklar arası etkileşimi ve sosyal sermaye üretimini destekleyen bir kurumsal çerçeve sunduğunu ileri sürmektedir. Bu araştırma, söz konusu tanımları esas alarak sosyal altyapıyı, afet sonrası müşterekleşme süreçlerinde kolektif yönetim kapasitelerini inşa eden kurumsal bir araç olarak yeniden yorumlamakta; bu yolla literatüre kuramsal bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Afet sonrası dönemlerde oluşan hukuki ve fiili mülkiyet belirsizlikleri, kimi zaman mekânsal dışlanmayı artırsa da, aynı zamanda müşterekleşme ve kolektif yeniden üretim için yeni imkânlar da yaratabilir. Müşterekleşme, yalnızca fiziksel mekân paylaşımını değil; topluluk temelli sahiplenme, ortak üretim ve kolektif yönetim süreçlerini içeren daha geniş bir toplumsal ilişkiler ağı olarak tanımlanmaktadır (Ostrom, 1990; Federici, 2019). Bu bağlamda sosyal altyapı, afet sonrası ortaya çıkan müşterekleşme pratiklerinin sürekliliğini destekleyebilecek mekânsal ve örgütsel bir temel sunabilir.

Araştırma Soruları ve Amaç

Bu çalışma, aşağıdaki temel araştırma sorularına odaklanmaktadır:

- Afet sonrası mülkiyetin belirsizleşmesi, mekânsal müşterekleşme için nasıl bir potansiyel alan yaratmaktadır?
- Sosyal altyapı, afet sonrası müşterek mekân üretimini ve bu mekânların sürdürülebilirliğini hangi araç ve mekanizmalarla destekleyebilir?
- Müşterekleşme ile sosyal altyapı arasındaki ilişki, mekânsal adaletin yeniden tesisi açısından nasıl bir anlam taşır?

Bu sorular etrafında yapılandırılan çalışmanın amacı, afet sonrası müşterek mekân üretiminde sosyal altyapının rolünü; yönetim, katılımcı tasarım ve mekânsal adalet eksenlerinde teorik bir çerçevede irdelemektir. Çalışma, mevcut literatürde sosyal altyapının kolektif mekân üretimiyle kurduğu ilişkideki kuramsal boşluğu gidermeyi; bu ilişkileri afet sonrası mülkiyet rejimlerinin kırılanaştığı bağlamlarda yeniden yorumlamayı amaçlamaktadır.

Yöntem ve Materyal

Bu çalışma, ampirik veriye dayanmayan nitel bir kuramsal analizdir. Yöntem olarak disiplinlerarası bir literatür taraması ve kavramsal çerçeve oluşturma yaklaşımı benimsenmiştir. Afet sonrası müşterekleşme, sosyal altyapı ve mekânsal adalet ilişkileri; kent çalışmaları, afet planlaması, kolektif yönetim ve sosyal politika literatürü bağlamında teorik olarak tartışılmıştır. Klinenberg (2018), Latham ve Layton (2019, 2022), Ostrom (1990), Harvey (2012), Soja (2010), Federici (2019) gibi kuramsal yaklaşımlar karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiş, afet sonrası sosyal altyapının kurucu rolü kavramsal bir perspektiften analiz edilmiştir.

Makale şu bölümlerden oluşmaktadır:

- **2. Bölüm**, mülkiyetin afet sonrası belirsizleşme biçimlerini ve bu durumun mekânsal adalet üzerindeki etkilerini tartışmaktadır.
- **3. Bölüm**, müşterekleşme süreçlerini kolektif üretim, yönetim ve sosyal kapsayıcılık perspektiflerinden ele almakta ve sosyal altyapıyla ilişkisini açıklamaktadır.
- **4. Bölüm**, sosyal altyapının afet sonrası müşterekleşme süreçlerindeki işlevini, topluluk temelli örgütlenme kapasitesi ve kurumsallaşma potansiyeli üzerinden değerlendirmektedir.

- **5. Bölüm** ise tüm kuramsal çıkarımları özetleyerek, sosyal altyapının müşterek mekânların sürdürülebilirliğindeki özgün rolünü ve literatüre katkısını tartışmakta; gelecekteki çalışmalara yönelik öneriler sunmaktadır.

Bu kapsamda çalışma, afet sonrası mekânsal dönüşüm süreçlerinde sosyal altyapının müşterekleşme ile kurduğu ilişkinin, salt teknik bir yeniden inşa meselesi değil, aynı zamanda mekânsal adalet, kolektif eylem ve demokratik yönetim sorunu olarak ele alınması gerektiğini savunmaktadır.

2. AFET SONRASI MÜLKİYETİN BELİRSİZLEŞMESİ VE MEKÂNSAL ADALET

Afetler yalnızca fiziksel yapıları tahrip eden doğa olayları değildir; aynı zamanda mülkiyet ilişkilerini, mekânsal düzeni ve toplumsal yaşam biçimlerini dönüştüren süreçlerdir (Oliver-Smith, 1996). Nitekim Oliver-Smith (2010), afetlerin fiziksel yıkımla sınırlı kalmadığını; tarihsel eşitsizlikleri görünür hâle getirerek mekânsal belirsizlikleri derinleştirdiğini vurgular. Özellikle büyük ölçekli afetler, kentlerdeki mevcut mülkiyet rejimlerini geçici ya da kalıcı olarak askıya alarak, hem hukuki hem de fiili düzeyde bir “mülkiyet belirsizliği” yaratır. Bu belirsizlik hali, mekâna erişim ve kullanım haklarını yeniden tanımlar; bireylerin ve toplulukların mekânla kurduğu ilişkileri hem zorlayıcı hem de yeniden kurucu biçimlerde etkiler. Bu nedenle afet sonrası dönemler, mülkiyetin aynı zamanda bir mekânsal adalet meselesi olarak yeniden tanımlandığı kritik eşiklerdir (Harvey, 2012; Soja, 2010).

Bu bölüm, afet sonrası mülkiyetin belirsizleşme biçimlerini, çok katmanlı ve çok ölçekli bir yapıyı çevre anlayışıyla ele almayı amaçlamaktadır. Mülkiyetin hukuki statüdeki boşlukları, fiili kullanım belirsizlikleri ve yeniden yapılandırma süreçleriyle olan ilişkisi, mekânsal adalet bağlamında kuramsal olarak tartışılacaktır. Mülkiyetin özgül olarak bireysel sahiplikle değil, aynı zamanda kamusal ve müşterek mekânlarla olan ilişkisi üzerinden de analiz edilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede, afet sonrası belirsizliklerin mekânsal eşitsizlikleri nasıl derinleştirdiği kadar, müşterekleşme ve kolektif örgütlenme gibi alternatif pratiklere nasıl zemin hazırladığı da değerlendirilecektir.

2.1. Afet Sonrası Mülkiyet Nasıl Bir Belirsizlik Kazanır?

Afetler, yerleşim alanlarında öncelikli olarak fiziksel bir yıkıma neden olmakla kalmaz; aynı zamanda kentlerin yapıyı çevresini oluşturan mülkiyet ilişkilerini, kullanım haklarını ve toplumsal örgütlenme biçimlerini radikal biçimde dönüştürür. Bu dönüşüm, afetin hemen ardından başlayan müdahale ve yeniden yapılandırma süreçleriyle birlikte çok yönlü bir belirsizleşme dinamiği üretir. Mülkiyetin belirsizleşmesi, sadece hukuki bir boşluk anlamına gelmez; fiili kullanımın kesintiye uğraması, mekâna dair hak iddialarının çatışması ve yeniden yapılandırma süreçlerinin siyasi boyutlarıyla derinleşen çok katmanlı bir durumdur. Bu bağlamda, afet sonrası mülkiyetin nasıl bir belirsizlik kazandığı üç temel düzeyde incelenebilir: hukuki statüdeki kayıplar, fiili kullanım haklarının dönüşmesi ve yeniden yapılandırma politikalarının mekânsal etkileri.

Hukuki düzeydeki belirsizlikler, öncelikli olarak afet sırasında tapu ve mülkiyet kayıtlarının yok olması, zarar görmesi ya da geçersizleşmesiyle ortaya çıkar. Ancak sorunun derinliği bilhassa fiziksel belge kaybı ile sınırlı değildir. Özellikle informal yerleşimlerde yaşayan topluluklar, yasal mülkiyet belgelerinden yoksun olduklarından afet sonrası süreçte görünmez hale gelirler (De Soto, 2000). Bu durum, sahipliğin yeniden tanımlanmasında devletin ya da merkezi kurumların tek belirleyici hâline gelmesine neden olur. Elliott ve Pais (2006), afet sonrası oluşan bu belirsizliklerin açıkça mekânsal haklar düzeyinde değil, sosyal kırılmalıkları derinleştiren bir eşitsizlik mekanizması olarak işlediğini ortaya koyar. Roy (2011), afet sonrası olağanüstü yönetim rejimlerinin, mülkiyetin tanımında keyfi uygulamalara açık alanlar yarattığını vurgular. Lefebvre’in (1991) “kent hakkı” yaklaşımı, bu tür yeniden tanımlamaları mekânsal adalet açısından değerlendirmenin olanaklarını sunarken, Soja (2010), afet sonrası dönemdeki eşitsizliklerin yalnız biçimde maddi kayıplarla sınırlı kalmadığını; aynı zamanda kamusal mekânlara, kaynaklara ve hizmetlere erişimde ciddi bir farklılaşmaya yol açtığını belirtir. Harvey (2012) ise hukuki belirsizliğin, yeniden yapılandırma süreçlerinde sermaye birikimini önceleyen politikalarla birleştğinde, kentsel dışlanmayı derinleştirdiğine işaret eder.

Fiili kullanımın belirsizleşmesi ise, mekânın gündelik hayatta kolektif olarak üretildiği alanlarda daha da görünür hale gelir. Afetten sonra fiziksel olarak zarar gören alanlarda yaşayanlar, genellikle kendi barınma çözümlerini üretmeye yönelirler. Bu durum, afet öncesinde informal olarak kullanılan ya da kamusal niteliği tartışmalı olan alanların fiilen müşterekleştirilmesine yol açabilir (Oliver-Smith, 1996). Aldrich (2012), afet sonrası

toplulukların geliştirdiği dayanışma ağlarının yalnızca sosyal destek üretmediğini, aynı zamanda mekânın yeniden inşasına katkı sunan birer kolektif üretim kapasitesi taşıdığını vurgular. Simone (2004), Afrika kentlerindeki gündelik müşterekleşme pratiklerinden hareketle, kriz anlarında ortaya çıkan kolektif üretim ağlarının yalnızca mekânsal yeniden üretimle sınırlı kalmadığını; aynı zamanda toplumsal sürekliliğin sağlanmasında da belirleyici bir rol oynadığını ortaya koyar. Solnit (2009) ise bu tür kriz anlarında ortaya çıkan kolektif pratikleri, müşterekleşme yönelimlerinin başlangıcı olarak değerlendirir. Ancak bu fiili müdahaleler, devletin mekân üzerindeki egemenliğini yeniden tesis etmeye dönük girişimleriyle çatıştığında, geçici çözümler haline gelir ve sürdürülebilirliğini yitirir. Harvey (2012), bu noktada müşterekleşmenin piyasa odaklı müdahaleler tarafından nasıl bastırıldığını açıklarken, Ostrom (1990), uzun vadeli müşterek kullanım alanlarının ancak kurumsallaşmış yönetim biçimleriyle mümkün olabileceğini ileri sürer.

Afet sonrası uygulanan yeniden yapılandırma politikaları, mülkiyetin belirsizliğini daha kurumsal bir düzeye taşır. Devlet destekli kentsel dönüşüm projeleri, kamulaştırmalar ve yeni planlama rejimleri, çoğu zaman afetin yarattığı boşlukları sermaye lehine yeniden düzenleme araçlarına dönüşebilir. Klein (2007), bu durumu “afet kapitalizmi” kavramıyla tanımlar ve afet sonrası fırsatçılığın kentsel mekânı nasıl şekillendirdiğine dikkat çeker. Schuller (2016), Haiti örneğinde afet sonrası yeniden yapılanma süreçlerinin topluluk temelli çözümlerden ziyade dışsal müdahalelere dayandığını ve bunun uzun vadeli eşitsizlikleri pekiştirdiğini göstermiştir. Purcell (2002), özellikle düşük gelirli grupların kent merkezlerinden dışlanmasının, bu projelerin başat sonuçlarından biri olduğunu ortaya koyar. Lefebvre (1991), mekânın sadece fiziksel değil, aynı zamanda toplumsal olarak üretildiğini vurgularken, Appadurai (2001), afet sonrası boşalan alanların topluluk temelli örgütlenmelere olanak sunduğunu belirtir. De Angelis (2017) ise bu örgütlenmelerin müşterekleşme açısından kurumsal sürdürülebilirlik sağlayabileceğini ifade eder.

Tüm bu belirsizlik biçimleri, mekânsal etkilerini yalnızca mikro ölçekte değil, çok ölçekli yapı çevre düzeyinde gösterir. Mülkiyetin parsel ölçeğinde analiz edilmesi, en çok da afet sonrası karmaşık mülkiyet ilişkilerini anlamak açısından yetersiz kalır. Bu çalışma, yapı çevreyi dolaysız biçimde mimari yapıların toplamı olarak değil, parsel, yapı, sokak, mahalle, kamusal mekanlar ve bölgesel bağlamları içeren çok katmanlı ve ilişkisel bir sistem olarak ele alır (Amin ve Thrift, 2002). Mülkiyetin belirsizleşmesi, bu çok ölçekli çevrede yalın biçimde bireylerin değil, toplulukların ve müşterek yaşam alanlarının da birebir etkilendiği bir dönüşüm alanı yaratır. Bu nedenle, özel ve kamusal mülkiyet biçimlerinin müşterekleşme potansiyelleriyle nasıl ilişkilendiğini analiz etmek, mekânsal adalet açısından belirleyici önemdedir. Kamusal mülkiyetin tek başına devlet sahipliği anlamına gelmediği; dayanışma, kolektif yönetim ve müşterek değerler çerçevesinde alternatif biçimlerde yeniden üretilebileceği dikkate alınmalıdır.

Afet sonrası dönemde mülkiyetin belirsizleşmesi, hem kırılğanlık hem de yeniden yapılandırma potansiyeli içeren bir durum olarak değerlendirilmelidir. Hukuki, fiili ve yeniden yapılandırmaya dair belirsizlik biçimleri öncelikli olarak sahipliği değil; topluluk dayanıklılığını, katılım düzeyini ve kolektif örgütlenme kapasitesini de biçimlendirir. Bu nedenle mülkiyetin belirsizleşmesi salt bir kayıptan ziyade, aynı zamanda alternatif mekânsal organizasyon biçimlerine olanak sağlayan bir eşik olarak düşünülmelidir. Pelling (2003), bu tür yeniden yapılandırma eşiklerinin salt fiziki değil, aynı zamanda yönetim biçimleri açısından da dönüştürücü olduğunu ve bu süreçlerde yerel katılımın belirleyici hale geldiğini vurgular. Bir sonraki kısımda, bu eşikte gelişen olumsuz etkiler — mülksüzleşme, afet kapitalizmi ve yeniden yapılandırma süreçlerinde ortaya çıkan mekânsal dışlama biçimleri — ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

2.2. Afet Sonrası Mülksüzleşme ve Mekânsal Dışlanma

Afet sonrası mülkiyetin belirsizleşmesi, sadece bir geçiş durumu değil; aynı zamanda belirli gruplar için mülksüzleşme ve dışlanma süreçlerinin kurumsallaştığı bir eşiktir. Bu eşik, özgül olarak yoksul, informal yerleşimlerde yaşayan ya da belgelenmemiş hak sahipleri açısından mekânsal güvenceyi ortadan kaldırarak barınma ve mekâna erişim hakkını kırılğanlaştırır. Afet, fiziksel bir yıkım olduğu kadar; bu yıkımın nasıl, kimler tarafından ve hangi yollarla onarılacağına ilişkin karar süreçlerinde oluşan eşitsizliklerin de belirleyici bir tetikleyicisidir. Mülksüzleşme mülk kaybının yanı sıra, siyasal temsilden dışlanma, mekâna dair karar alma süreçlerinde etkisizleşme ve müşterek mekânlar üzerindeki kolektif hak iddialarının geçersizleşmesi anlamına gelir (Harvey, 2012).

Bu süreçte devreye giren afet sonrası yeniden yapılandırma politikaları, çoğunlukla piyasa mekanizmalarıyla mutlak uyumlu bir şekilde işletilir. Klein (2007), bu durumu “afet kapitalizmi” kavramıyla açıklarken, afetin bir yeniden inşa fırsatı olarak değerlendirilip, kentlerin piyasa koşulları lehine dönüştürüldüğünü vurgular. Bu yeniden yapılandırma süreçlerinde yerel halkın ihtiyaçlarından ziyade sermaye sahiplerinin ve büyük müteahhitlerin çıkarları

öncelik kazanır. Swyngedouw (2005), neoliberal kriz yönetimi pratiklerinin, afet gibi olağanüstü durumları piyasa-mekân ilişkilerinin yeniden tesis edildiği araçlara dönüştürdüğünü ve müşterekleşme potansiyelinin bu süreçlerde sistematik biçimde bastırıldığını belirtir. Boşaltılan bölgeler, “kentsel yenileme” adı altında sermaye yatırımlarına açılır; düşük gelirli grupların yeniden aynı alanlara dönmesi mümkün olmaz. Bu durumda afet, bilhassa fiziksel mekânı değil, aynı zamanda mekâna dair sahiplik ve erişim hakkını da radikal biçimde dönüştüren bir araca dönüşür (Purcell, 2002).

Bu yeniden yapılandırma politikalarının bir başka boyutu, afetin kamusal mekânları da kapsayan bir yeniden örgütlenme sürecine yol açmasıdır. Kamusal mekânlar, kriz sonrası “güvenlik”, “halk sağlığı” ya da “düzenleme” gerekçeleriyle yeniden tarif edilir. Ancak bu süreçlerde, kamusal olanın devlet denetimine geçmesi, o alanların fiilen müşterek kullanımının ortadan kalkmasına neden olabilir. Mitchell (2003), kamusal mekânın siyasal taleplerin ve kolektif hakların ifade edildiği bir toplumsal zemin olduğunu belirtir. Bu nedenle kamusal mekânın devlet kontrolüne devri, mekâna dayalı siyasal yurttaşlığın da bastırılması anlamına gelir.

Bu bağlamda, özel ve kamusal mülkiyetin müşterekleşmesi arasındaki ayrım daha da belirginleşir: özel mülkiyetin müşterekleşmesi, kolektif sahiplik ve ortak kullanım hakkı yaratırken; kamusal mülkiyetin müşterekleşmeden uzaklaşması, devlete ait mekânların kamu yararı dışına çıkmasına neden olur. Bu nedenle kamusal mekânların müşterekleşmesi, yalnızca mekânsal kullanımın paylaşımıyla değil; esas olarak katılımcı yönetim yapılarının geliştirilmesi ve topluluk temelli ortak kullanım pratiklerinin kurumsallaştırılmasıyla mümkündür (Federici, 2019).

Afet sonrası dışlama, öncelikli olarak yeniden yapılandırma planlarıyla değil, aynı zamanda “gri mekân” üretimiyle de ilişkilidir. Yiftachel (2009), gri mekânları, hukuki tanımın ve hak iddiasının belirsiz olduğu, ne tamamen tanınan ne de bütünüyle reddedilen alanlar olarak tanımlar. Afet sonrasında bu tür alanlar, sıklıkla ne tamamen kamulaştırılmış ne de bireysel olarak sahiplenilmiş, belirsizliğin hâkim olduğu mekânsal boşluklar olarak ortaya çıkar. Bu gri mekânlar, toplulukların fiili olarak kullandığı ama hukuken güvencesiz olduğu alanlar hâline gelir. Böylelikle bu alanlar, hem topluluk inisiyatifiyle müşterekleşme potansiyeli taşır hem de devletin müdahalesine açık hâle gelir. Bu belirsiz statü, mekâna yönelik müşterekleşme girişimlerini kırılganlaştırırken, mekânı devlet ya da sermaye aktörlerinin müdahalelerine açık hâle getirir (Yiftachel, 2009).

Bu bağlamda, mülksüzleşme yalnızca bireyleri değil, müşterek yaşam alanlarını da hedef alır. Kolektif üretim, bakım ve paylaşım biçimlerinin barınma krizi sonrasında gelişme olasılığı, mülkiyetin yeniden tanımlanmasıyla doğal olarak ilişkilidir. Devlet destekli projeler, çoğu zaman bu kolektif biçimleri yok sayarak, tekil sahipliğe dayalı kentsel modelleri dayatır. Oysa müşterekleşme, tek başına mekânın fiziksel paylaşımı değildir. Aynı zamanda müşterek hizmetlerin, sosyal altyapı araçlarının ve yönetim modellerinin birlikte üretilmesini gerektirir. Bu noktada sosyal altyapının rolü kritik hale gelir. Sosyal altyapı araçları olarak, eğitim, sağlık, kültür, inanç gibi hizmetlerde farklı örgütlenme biçimleri çeşitlenir ve müşterekleşme kapasiteleri de farklılaşır. Bu nedenle sosyal altyapı yalın biçimde mekânsal bir hizmet ağı değil; mekânın kolektifleşme potansiyelini belirleyen bir bileşendir (Klinenberg, 2018; Gümüş, 2017).

Sonuç olarak, afet sonrası mülkiyetin belirsizleşmesi, mekânsal eşitsizliklerin derinleşmesine, yerinden edilmenin yaygınlaşmasına ve müşterek mekânların kırılganlaşmasına neden olabilir. Bu süreçte ortaya çıkan mülksüzleşme biçimleri, sadece maddi kayıpları içermez; aynı zamanda kamusal temsilden, toplumsal ağlardan ve kolektif yaşamdan dışlanmayı da içerir. Bu nedenle afet sonrası mekânsal dönüşümlerin dolaysız biçimde fiziksel yeniden inşa süreçleri olarak değil, sosyal adalet, müşterekleşme kapasitesi ve dayanışma olanakları bağlamında değerlendirilmesi gerekir. Bir sonraki bölümde, bu olumsuz etkilerin karşısında gelişebilecek müşterekleşme pratikleri, alternatif sahiplik biçimleri ve sosyal altyapının kurucu rolü tartışılacaktır.

2.3. Müşterekleşme, Alternatif Sahiplik Biçimleri ve Sosyal Altyapının Rolü

Afet sonrası mülkiyetin belirsizleşmesi mekânsal dışlanma süreçlerini tetiklemekle birlikte; aynı zamanda kolektifleşme, müşterekleşme ve alternatif sahiplik biçimleri için yeni potansiyelleri de ortaya çıkarır. Bu potansiyeller, toplulukların afet sonrası mekânla kurduğu ilişkilerde, yeniden örgütlenme biçimlerinde ve sosyal altyapıya dayalı dayanışma pratiklerinde belirginleşir. Afet sonrası kriz momentlerinde mülkiyetin hukuki, fiili ve yönetsel düzeyde askıya alınması, mekânsal sahipliğin bireysel tanımının ötesinde kolektif biçimlerin görünür hâle gelmesine yol açar (De Angelis, 2017). Özellikle terk edilmiş yapılar, boş araziler, kamusal mekanlar veya afet

sonrası geçici barınma alanları, topluluklar tarafından fiilen sahiplenilerek müşterek mekânlara dönüştürülebilir (Solnit, 2009; Aldrich, 2012).

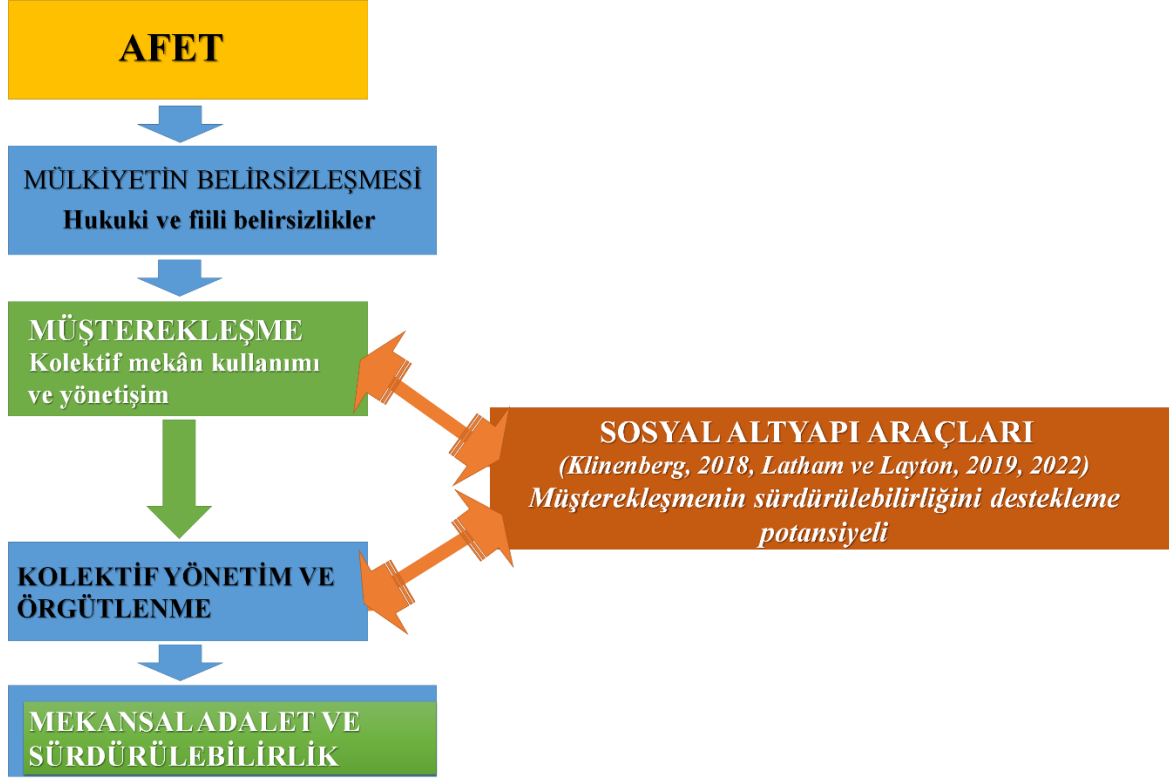
Bu süreçte müşterekleşme, fiziksel mekânın paylaşımını aşan bir içerik kazanır; kolektif değerlerin, birlikte üretim süreçlerinin ve dayanışma ağlarının örgütlenmesinde belirleyici bir rol üstlenir. Simone (2004), Afrika kentlerindeki gündelik dayanışma pratiklerine odaklanarak, müşterekleşmenin kriz anlarına özgü doğal olarak gelişen geçici çözümler değil, aynı zamanda kentsel yaşamın sürekliliğini sağlayan yapısal bir pratik olduğunu ileri sürer. Ostrom'un (1990) müşterekler literatüründe vurguladığı üzere, sürdürülebilir müşterekleşme pratikleri yalnızca fiili kullanım ya da sahiplenmeyle sınırlı değildir; bu pratiklerin sürekliliği, topluluklar arasında geliştirilen kolektif kurallara, karşılıklı denetim mekanizmalarına ve kapsayıcı yönetim yapılarına bağlıdır. Federici (2019), müştereklerin tek başına kaynak paylaşımı değil, aynı zamanda toplumsal yeniden üretimin ve kolektif emeğin örgütlendiği alanlar olduğunu ifade eder. Bu nedenle afet sonrası kolektifleşme biçimlerinin sürekliliği, sadece mekânsal ihtiyaçlara değil; toplulukların müşterek yönetim kapasitelerine, dayanıklılıklarına ve örgütlenme yeteneklerine de bağlıdır.

Alternatif sahiplik modelleri, müşterekleşme süreçlerinin kurumsal düzeye taşınmasını mümkün kılar. Kooperatif mülkiyet, kolektif kira sistemleri, topluluk arazi ortaklıkları ve ortak kullanım hakkına dayalı yönetim biçimleri, afet sonrası barınma krizlerine karşı güçlü alternatifler sunar (Blomley, 2008; Chatterton, 2016; Huron, 2018). Bu modeller, özel mülkiyetin bilhassa bireysel sahiplik formunda değil, aynı zamanda kolektif biçimlerde de yeniden üretilebileceğini göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca, geleneksel kamusal ve özel mülkiyet ayrımını bulanıklaştırarak, topluluk temelli ara çözümler üretme kapasitesine sahiptirler. Bu bağlamda, özel mülkiyetin müşterekleşmesi ile kamusal mülkiyetin müşterekleşmesi arasındaki ayrım daha belirgin hâle gelir: özel mülkiyetin müşterekleşmesi genellikle kolektif yapıların kurulmasıyla gerçekleşirken, kamusal mülkiyetin müşterekleşmesi ise devlet sahipliğinin topluluk temelli yönetim modelleriyle bütünleşmesi yoluyla mümkündür. Her iki durumda da mülkiyet, doğal olarak tanımlı bir hukuki statü değil; aynı zamanda toplumsal olarak yeniden üretilen bir ilişkiler ağı niteliği kazanır (Harvey, 2012).

Bu kurumsallaşma potansiyelinin belirleyici unsurlarından biri, sosyal altyapıdır. Bu çalışmada sosyal altyapı kavramı, yalnızca fiziki kamu hizmetlerinin toplamı olarak değil; bu hizmetlerin kolektif örgütlenme biçimleriyle birleştiği, dayanışma ve müşterekleşme kapasitesini belirleyen toplumsal örüntüler olarak ele alınmaktadır (Klinenberg, 2018; Latham ve Layton, 2019). Dolayısıyla sosyal altyapı, fiziksel donatılardan ziyade bu donatıların nasıl yönetildiği, nasıl sahiplenildiği ve hangi müşterek değerler çerçevesinde yeniden üretildiği süreçler üzerinden kavramsallaştırılmaktadır. Bu yaklaşım, sosyal altyapıyı birebir hizmet sağlayıcı bir araç değil; toplulukların afet sonrası kolektif örgütlenmesini mümkün kılan bir sosyal zemin olarak konumlandırır (Gümüş, 2017).

Ancak sosyal altyapının bu kavramsal genişliği, hizmet türlerinin farklı müşterekleşme kapasitelerine sahip olduğu gerçeğini göz ardı etmez. Eğitim, sağlık, inanç, rekreasyon gibi kamusal hizmetlerin her biri, farklı derecelerde katılım, sahiplenme ve kolektif yönetim potansiyelleri taşır. Örneğin bir okul yapısı yalnızca eğitim vermekle kalmaz; afet sonrası topluluk toplantılarına, geçici barınmaya ya da ortak üretim faaliyetlerine ev sahipliği yapabilir. Benzer biçimde bir cami ya da kültürel merkez, inanç pratiklerinin ötesinde müşterekleşme kapasitesine sahip kolektif mekânlara dönüşebilir. Bu nedenle sosyal altyapı, hem fiziki mekânların çok işlevli kullanımını hem de topluluk temelli yönetim modelleri barındıran kurumsal çerçeveyi içerir.

Bu çerçevede, mülkiyetin belirsizleşmesi ile müşterekleşme potansiyeli arasındaki ilişkileri görselleştiren kavramsal bir açıklama şeması sunulmaktadır (bkz. Şekil 1).

Şekil 1. Afet sonrası mülkiyetin belirsizleşmesinden müşterekleşmeye ve mekânsal adaletle uzanan süreci betimleyen kavramsal açıklama şeması (Yazar tarafından üretilmiştir).

Şekil 1, afet sonrası mülkiyetin hukuki, fiili ve yapısal belirsizlikleriyle başlayan sürecin, müşterekleşme ve kolektif örgütlenme biçimlerine nasıl evrilebileceğini temsil etmektedir. Şema, bu geçişin sosyal altyapı araçlarıyla kurumsallaşmaya doğru ilerleyebileceği aşamalı bir yapıyı betimlemektedir. Ancak bu potansiyel doğrusal ve garantili bir gelişim çizgisi izlememektedir. Kullanıcı inisiyatifi tek başına yeterli değildir; topluluk temelli yönetim yapılarının, sosyal ilişkilerin niteliğinin ve mekânsal adalet ilkesinin varlığı belirleyici rol oynamaktadır. Bu nedenle şema, sadece potansiyel bir kurgu sunmakla kalmaz, aynı zamanda bu sürecin kırılganlıklarını ve müdahaleye açık geçişlerini de vurgular. Schuller (2016), Haiti örneğinde afet sonrası toplulukların geliştirdiği müşterekleşme girişimlerinin, dışsal müdahaleler ve kalkınma söylemleri aracılığıyla nasıl işlevsizleştirildiğini göstererek, bu potansiyelin sürdürülebilirliğinin ne denli kırılgan olduğunu ampirik olarak ortaya koyar.

Nitekim Türkiye örneğinde de, özellikle 17 Ağustos 1999 ve 6 Şubat 2023 depremlerinin ilk evrelerinde kullanıcı inisiyatifiyle gelişen kolektif üretim pratiklerinin, gerek topluluk temelli örgütlenme eksiklikleri gerekse merkezi müdahale süreçlerinin baskınlığı nedeniyle uzun vadeli kurumsallaşmaya evrilemediği vurgulanmaktadır (Çoban ve Eren, 2021; Korkmaz ve Avcı, 2023). Bu durum, afet sonrası toplumsal dayanışma biçimlerinin mekânsal süreklilik kazanabilmesi için yalnızca fiilî sahiplenmenin yeterli olmadığını; bu süreçlerin sosyal altyapı araçları ile desteklenen kurumsal yapı ve yönetim modellerine ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

Buraya kadar sunulan çerçeve, bu potansiyellerin teorik düzeyde nasıl şekillendiğini göstermektedir. Afet sonrası mülkiyetin belirsizleşmesi, temel olarak mekânsal güvencesizliğin ve dışlanmanın tetikleyicisi değil; aynı zamanda müşterekleşme, alternatif sahiplik ve kolektif yeniden örgütlenme için potansiyel bir eşiktir. Bu eşik, hem mevcut mülkiyet ilişkilerinin kırılganlaştığı hem de yeni toplumsal sahiplik biçimlerinin ortaya çıktığı bir yeniden tanımlama sürecine işaret eder. Kamusal ve özel mülkiyetin müşterekleşme biçimleri arasındaki ayrımların belirginleştiği bu süreçte, sosyal altyapı hem kurumsal sürdürülebilirliğin hem de kolektif mekânsal üretimin temel koşulu hâline gelir. Sosyal altyapının yönetsimsel ve hizmet odaklı çeşitliliği, bu potansiyelin gerçeğe dönüşmesinde belirleyici rol oynar.

Ayrıca, sosyal altyapının müşterekleşme sürecindeki kurucu rolü, yalnızca örgütlenme ve yönetim pratikleriyle sınırlı değildir. Sunulan hizmetlerin niteliği ve toplumsal işlevleri doğrultusunda, bu altyapılar farklı müşterekleşme kapasiteleri barındırır. Örneğin, okullar afet sonrası yalnızca eğitim hizmeti sunan yapılar değil; aynı

zamanda barınma, kolektif karar alma ve topluluk inisiyatiflerine ev sahipliği yapabilen çok işlevli müşterek mekânlara dönüşebilir. Benzer şekilde kültürel merkezler ya da ibadet yapıları, toplumsal aidiyetin, ortak hafızanın ve dayanışma ilişkilerinin yeniden üretildiği kolektif alanlar hâline gelebilir. Buna karşın sağlık hizmetleri gibi daha merkezi yapılar, kullanıcı inisiyatifine daha kapalı bir örgütlenme biçimi gösterdiğinden, müşterekleşme açısından daha sınırlı bir potansiyel taşıyabilir. Dolayısıyla sosyal altyapı, barındırdığı hizmetlerin yapısal ve toplumsal karakterine göre, müşterekleşme sürecine farklı ölçek ve derinliklerde katkı sunar.

Bu farklılıkların analizi, yalnızca kuramsal çeşitliliğe değil; aynı zamanda toplulukların sosyal altyapı hizmetleriyle geliştirdiği müşterekleşme pratiklerinin farklılaşan potansiyellerine de işaret eder. Bu çalışma, sosyal altyapı kavramını yalnızca örgütlenme ve yönetim bağlamında değil, hizmet türlerinin özgül özellikleri çerçevesinde de değerlendirmeye açarak, bu alandaki literatür eksikliğine katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Bir sonraki bölümde, bu kurucu potansiyellerin hangi mekânsal, sosyal ve örgütsel koşullarda sürdürülebilir müşterek formlara dönüşebileceği; sosyal altyapının bu dönüşümde nasıl bir kurucu kapasiteye sahip olduğu kuramsal olarak tartışılacaktır.

3. MÜŞTEREKLEŞME VE SOSYAL ALTYAPI ARASINDAKİ KARŞILIKLI ETKİLEŞİM

Afet sonrası mülkiyetin belirsizleşmesi, yalnızca dışlayıcı sonuçlar doğurmaz; aynı zamanda müşterekleşme, kolektif sahiplik ve sosyal örgütlenme biçimlerinin gelişebileceği alternatif mekânsal kurgulara da zemin hazırlar. Bu süreçte, özel mülkiyet statüsündeki alanların geçici de olsa kolektif kullanıma açılması ve kamusal mülkiyetteki kaynakların topluluklarca sahiplenilmesi, müşterekleşme yönünde farklı dinamikler ortaya koyar. Özel mülkiyetin müşterekleşmesi, bireysel mülkiyet haklarının kolektif yönetime dönüştürülmesini gerektirirken; kamusal mülkiyetin müşterekleşmesi, devlet denetimindeki mekânların topluluk temelli yönetime geçmesi anlamına gelir. Bu potansiyelin sürdürülebilir ve kurumsal nitelikler kazanabilmesi ise yalnızca fiilî sahiplenme ile değil, sosyal altyapının sunduğu katılım, yönetim ve kolektif üretim imkânlarıyla mümkündür. Bu bölüm, afet sonrası müşterekleşme süreçlerinin sosyal altyapı ile kurduğu karşılıklı etkileşimi kuramsal düzlemde ele almayı amaçlamaktadır.

Özellikle afet ve kriz anlarında belirginleşen müşterek mekânlar, ancak sosyal altyapı aracılığıyla kurumsallaşabilir ve mekânsal adaletin yeniden tesisi için anlamlı bir zemin oluşturabilir. Bu bağlamda sosyal altyapı, yalnızca hizmet sunumuna dayalı mekânsal bir sistem değil; aynı zamanda toplulukların karar alma süreçlerine katılımını sağlayan, müşterek değerlerin yeniden üretimini mümkün kılan bir toplumsal örgütlenme biçimi olarak kavramsallaştırılmaktadır. Bu yaklaşım, sağlık, eğitim, inanca ve rekreasyon gibi farklı hizmet alanlarındaki sosyal altyapı unsurlarının da müşterekleşme potansiyelleri bakımından değerlendirilmesini gerektirir; zira her bir alan, topluluk katılımı ve kolektif yönetim açısından kendine özgü imkânlar ve zorluklar barındırmaktadır. Öncelikle, aşağıdaki alt bölümde bu etkileşimin, yönetim, sahiplenme ve katılım ekseninde nasıl kurulduğu ele alınacaktır. Ardından, müşterek mekânların mekânsal tasarımı, kolektif üretim ile adalet ve eşitlik ilkeleri çerçevesinde nasıl sürdürülebilir kılınabileceği tartışılacaktır.

3.1. Katılımcı Yönetişim, Kolektif Sahiplenme ve Mekânsal Adaletin Kurumsallaşması

Afet sonrası müşterekleşme pratikleri, mekânın ortak kullanımının yanı sıra; kolektif sahiplik, katılımcı yönetim ve adil temsil biçimlerinin yeniden tanımlanmasını da gerektirir. Bu durum, sosyal altyapının salt fiziksel hizmet sunumu olmanın ötesinde bir kavramsallaştırmasını zorunlu kılar. Sosyal altyapı, bu bağlamda yalnızca donatı alanlarının toplamı değil; mekânın kimler tarafından, hangi ilkelerle ve nasıl yeniden üretildiğine dair kolektif bir örgütlenme zemini olarak değerlendirilmelidir (Klinenberg, 2018; Latham ve Layton, 2019, 2022; Gümüş, 2017).

Bu kolektif örgütlenme biçimlerinin kurumsallaşması, her şeyden önce yönetim ve karar alma mekanizmalarının demokratikleşmesini gerektirir. Arnstein'in (1969) "katılım merdiveni" modelinde alt basamaklarda yer alan bilgilendirme ve danışma düzeyleri, afet sonrası kırılğan toplulukların mekânsal kararlara katılımı için yeterli görülmemektedir. Bunun yerine, toplulukların karar alma süreçlerinin öznesi olarak tanındığı ve yüksek düzeyde yetki devrine dayalı yapılar gereklidir. Benzer şekilde, Healey (1997) katılım süreçlerinin sembolik birer prosedür olarak kalmayıp karar mekanizmalarında gerçek söz hakkı sağlayacak biçimde tasarlanması gerektiğini vurgular.

Purcell (2002, 2006), yönetişimin demokratikleşmesini, yurttaşların kent üzerinde hak sahibi aktörler olarak konumlandırılabilmesinin temel koşulu olarak tanımlar. Benzer biçimde, Harvey (2003) “kent hakkı” perspektifinden kent üzerindeki kolektif hakların ve katılımcı yönetim mekanizmalarının genişletilmesini savunur. Cornwall (2008) ise katılımın prosedür gereği değil, içeriksel olarak da dönüştürücü olabilmesi için yerel bilgilerin, gündelik deneyimlerin ve kırılgan grupların seslerinin karar süreçlerine entegre edilmesi gerektiğini belirtir.

Bu noktada, sahiplenme kavramı yalnızca fiziksel kullanım anlamına gelmez; sosyal altyapının anlam üretimi, bakım ve yeniden üretim süreçlerinde topluluğun etkin rol almasıyla mümkün hâle gelir. Topluluk ağları ve dayanışma ilişkilerinin gücü (Aldrich, 2012) de bu süreçte kritik bir rol oynar; güçlü sosyal bağlara sahip topluluklar, mekânlarını müşterek olarak sahiplenme ve yönetme konusunda daha başarılı olmaktadır. Ostrom’un (1990) müşterekler yaklaşımı da kaynakların yalnızca paylaşılması değil, ortak kurallarla kolektif biçimde yönetilip denetlenmesiyle sürdürülebileceğini savunur. Dolayısıyla müşterek alanların kurumsal açıdan sürdürülebilir olabilmesi için Ostrom’un öne sürdüğü “kolektif sınır belirleme”, “topluluk içi yaptırım mekanizmaları” ve “ölçeklenebilir çatışma çözüm yolları” gibi ilkelerin afet sonrası sosyal altyapı mekanizmalarına içkin hâle gelmesi gerekir. Nitekim, konut kooperatifleri gibi kolektif mülkiyet ve yönetim modelleri, afet sonrası barınma politikalarında piyasadan bağımsız alternatifler sunarak müşterekleşmenin kurumsallaşmasına katkı sağlayabilir (Huron, 2018).

Federici’nin (2019) müşterekler anlayışı ise müşterekleşmenin yalnızca ekonomik kaynakların paylaşımı üzerinden değil, toplumsal yeniden üretim süreçleri — bakım emeği, dayanışma pratikleri ve kolektif mekânsal üretim — üzerinden şekillendiğini ortaya koyar. Bu bakış açısıyla müşterekleşme, devlet ya da piyasa dışında, gündelik yaşamın yeniden üretimini de içeren bir mekânsal üretim biçimi olarak düşünülebilir. Harvey (2012), bu tür kolektif sahiplenme pratiklerinin kapitalist piyasa mantığıyla bastırılabilmesi tehlikesine işaret eder; aynı zamanda bu pratiklerin mekânsal adaletin yeniden tesisi için dirençli bir zemin sunduğunu vurgular. Benzer biçimde, De Angelis (2017) de müşterekleşme pratiklerinin kapitalist dinamiklere karşı sürdürülebilir olması için kurumsal dayanıklılığın önemine vurgu yapmaktadır.

Afet sonrası dönemde mekânların yeniden kurulumu, fiziksel yeniden inşa meselesi olarak değil; aynı zamanda sosyal altyapı araçlarının katılım, yönetişim ve sahiplenme eksenlerinde kurumsallaşmasıyla mümkün olabilir. Bu süreç, mekânsal adalet kavramının yalnızca yeniden dağıtım boyutuyla değil, tanınma ve katılım ilkeleriyle birlikte ele alınmasını gerektirir (Fainstein, 2010). Özellikle kırılgan grupların mekânsal deneyimlerinin görünür kılınması, sonuçta adalet vasıtasıyla ne elde edildiğini değil, adalet sürecinin nasıl işlediğiyle de ilgili bir kavrayışla değerlendirilmesini zorunlu kılar (Morrow, 1999). Müşterekleşme, bu bağlamda, mekânı paylaşmanın ötesinde; onu birlikte üretmek ve yönetişim düzeyinde birlikte sahiplenmek anlamına gelir.

Sonuç olarak, afet sonrası müşterekleşmenin sosyal altyapı aracılığıyla kurumsallaşması; demokratik katılım, topluluk temelli yönetişim ve adil temsil gibi ilkelerin bir araya geldiği kolektif bir mekânsal üretim sürecine işaret etmektedir. 2. bölümde ele alınan mülkiyetin belirsizleşmesi ve fiilî kolektif kullanım pratikleri, burada tartışılan kolektif sahiplenme ve yönetişim mekanizmaları aracılığıyla sürdürülebilir müştereklere dönüşebilmektedir.

3.2. Müşterek Mekânların Kolektif Üretimi ve Mekânsal Adaletin Tesisi

Afet sonrası müşterekleşme süreçlerinin yalnızca hukuki ya da yönetişimsel boyutlarla sınırlı olmadığı; aynı zamanda mekânın fiziksel üretimi, kullanımı ve tasarımı yoluyla da desteklenip sürdürülebileceği kabul edilmelidir. Müşterek bir mekân, sadece kolektif mülkiyet rejimiyle değil, o mekânın nasıl tasarlandığı ve kimin ihtiyaçlarına göre şekillendirildiğiyle de toplumsal adaletin bir ifadesi hâline gelir (Harvey, 2012; Soja, 2010). Lefebvre’nin (1991) vurguladığı üzere mekân, toplumsal ilişkiler ve güç dinamikleri tarafından sürekli yeniden üretilen bir üründür; dolayısıyla mekânın kimler tarafından ve hangi amaçlarla üretildiği sorusu, müşterekleşme kadar mekânsal adaletin sağlanması açısından da merkezi önemdedir.

Bu bağlamda mekânsal sürdürülebilirlik, yalnızca fiziksel mekânın kalıcılığı ile değil; o mekânın kolektif üretim süreçlerine dayalı olmasına ve katılımcı, adil bir şekilde tasarlanmasına da bağlıdır. Ostrom’un (1990) müştereklerin yönetimi için belirlediği ilkelerden biri olan “etkin katılım”, yalnızca yönetişim ölçeğinde değil, tasarım süreçlerinde de belirleyici olmalıdır. Sanders ve Stappers (2008), katılımcı tasarımın özellikle estetik ya da işlevsel kaygılara yönelik değil, toplulukların değerlerine, deneyimlerine ve ihtiyaçlarına dayalı kolektif bir üretim süreci olduğunu vurgular. Bu yaklaşıma göre kullanıcılar, yalnızca hizmet alan pasif tüketiciler değil; mekânın yaratıcı öznesi konumundadır.

Benzer şekilde, Awan, Schneider ve Till (2011), kullanıcıyı “yaratıcı özne” olarak konumlandıran modellerde, afet sonrası geçici yapılar ya da yeniden inşa edilen konut alanlarının sadece barınma ihtiyacını gideren nesneler değil, kolektif bir yeniden inşa pratiğinin parçası olması gerektiğini savunur. Bu anlayış, mekânsal üretimin teknik bir uygulamadan ziyade toplumsal bir yeniden üretim süreci olduğunu ortaya koyar (Federici, 2019; Lefebvre, 1991). Bu perspetifle kolektif üretim, inşa faaliyetinin ötesinde; bakım, paylaşım ve süreklilik boyutlarıyla müşterek mekânların yaşamsallığını sağlayan bir eylemler bütünüdür (Blundell Jones, Petrescu ve Till, 2005).

Ayrıca, afet sonrası yeniden yapılandırma çalışmalarında çocukların ve gençlerin mekânsal deneyimlerinin göz ardı edilmesi, sosyal dışlanmanın bir başka biçimini oluşturabilir. Morrow (1999), afet sonrası mekânların kolektif olarak yeniden tasarlanmasının özellikle çocukların katılımıyla gerçekleştiğinde daha kapsayıcı bir ortam yaratarak uzun vadeli sosyal bağlar kurabildiğini göstermektedir. Bu tür katılımcı üretim süreçlerinde farklı kuşakların bir araya gelerek ortak tasarım süreçlerine katılımı, yalnızca mekânsal kapsayıcılığı değil, aynı zamanda kuşaklar arası öğrenme, empati ve toplumsal aidiyetin yeniden üretimini de mümkün kılar (Adnan ve ark., 2024; Xiao ve ark. 2023). Topluluk içi kuşaklar arası diyalog, sosyal altyapıların kapsayıcı birer müşterek alan olarak kurgulanmasını kolaylaştırabilir. Dolayısıyla mekânsal sürdürülebilirlik, yalnızca altyapısal sağlamlıkla değil; aynı zamanda kuşaklar arası adaletin ve katılımın gözetilmesiyle de inşa edilmelidir.

Bu noktada tasarım, artık yalnızca biçimsel ya da teknik bir müdahale değil, toplulukların kolektif öznesini inşa eden bir araç hâline gelir. Purcell’in (2006) vurguladığı gibi, kentsel tasarım kararlarının sadece teknik uzmanlara bırakılması, yurttaşların mekâna dair söz hakkını sınırlar. Katılımcı tasarım ise bu sınırın aşılmasını sağlayan; mekânın demokratikleşmesine ve toplulukların kendi mekânlarını tayin edebilmesine imkân tanıyan bir müdahale biçimi sunar.

Bu noktada, teknik uzmanlık ile yerel/topluluk bilgisi arasında geliştirilecek diyalog temelli bir iş birliği, müşterek mekânların hem fiziksel yeterliliğini hem de toplumsal meşruiyetini sağlayan çift yönlü bir tasarım süreci inşa eder. Afet sonrası süreçte bu tür dayanıklılığı artıran sosyal yapıların önemini vurgulayan Aldrich (2019), kolektif yeniden yapılanma süreçlerinde sosyal bağların, mekânsal sürdürülebilirliğin en kritik bileşeni olduğunu savunur. Uzmanlık bilgisi, yerel ve deneyimsel bilgilerle karşılaştığında, ortaya çıkan hibrit üretim biçimi, afet sonrası mekânsal sürdürülebilirliğin temel yapıtaşlarından birini oluşturur (Mugari ve ark., 2025; Basnou ve ark., 2020). Bu bağlamda sosyal altyapı araçlarının kolektif biçimde tasarlanması yalnızca form ve işlev düzeyinde değil, aynı zamanda topluluk belleği ve sosyal kapsayıcılık açısından da çok katmanlı bir anlam üretimine katkı sağlar.

Sonuç olarak, afet sonrası müşterekleşmenin sürdürülebilirliği, mekânsal adalet ilkesine dayanan katılımcı, kapsayıcı ve kolektif üretim temelli tasarım pratiklerine bağlıdır. Bu tür tasarım süreçleri yalnızca geçici çözümler üretmekle kalmaz; aynı zamanda uzun vadeli toplumsal dayanışma biçimlerini mekâna işleyerek, müşterek organizasyonlar oluşturma potansiyeli taşır.

4. SOSYAL ALTYAPININ KURUCU ROLÜ VE MÜŞTEREK MEKÂNLARIN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ

Afet sonrası yeniden inşa süreçleri, genellikle merkezi otoriteler veya piyasa aktörleri tarafından yönlendirilen mekânsal planlama stratejileri çerçevesinde şekillenir. Bu süreçlerde, yeniden inşa mekanizmalarına odaklanan yaklaşımlar, sosyal altyapı araçlarının işlevselliği açısından, sosyal dayanışma ve kolektif örgütlenme biçimlerini göz ardı edebilir (Layton ve Latham, 2019). Ancak mekânsal müşterekleşmenin sağlanabilmesi, yalnızca mekânın fonksiyonel paylaşımına dayalı bir süreç değil, topluluk temelli sosyal altyapı mekanizmalarının inşasıyla birlikte ele alınmalıdır (Harvey, 2012; Klinenberg, 2018; Tomaney ve ark., 2024). Sosyal altyapılar, yalnızca mimari bir planlama unsuru olmaktan öte, kolektif eylem ve topluluk pratiklerini teşvik eden mekânsal araçlar olarak da değerlendirilebilir (Latham ve Layton, 2022). Nitekim Layton ve Latham (2022), sosyal altyapının yalnızca fiziksel mekânlar yaratmakla sınırlı kalmayıp, toplumsal ilişkileri şekillendiren ve müşterekleşmeyi kurumsallaştıran bir yapı sunduğunu vurgulamaktadır. Bu bakış açısı, afet sonrası sosyal altyapıyı yalnızca bir hizmet veya kamusal mekân düzenlemesi olarak değil, kolektif mekânsal üretimin sürdürülebilirliğini mümkün kılan organizasyonel bir çerçeve olarak ele almayı gerektirir (Latham ve Layton, 2022; Layton ve Latham, 2022; Tomaney ve ark., 2024). Özellikle afet sonrası süreçlerde sosyal altyapının işlevselliği, bu alanların ne şekilde kullanıldığı ve kimler tarafından yönetildiği ile doğrudan ilişkilidir (Latham ve Layton, 2019). Dolayısıyla sosyal altyapının etkin bir müşterekleşme aracı olabilmesi için, mekânsal tasarım süreçlerine ek olarak topluluk temelli yönetim modellerine ve mekânsal örgütlenme pratiklerine de entegre edilmesi gerekmektedir (Tomaney ve ark., 2024).

Bu noktada temel soru şudur: Afet sonrası süreçlerde sosyal altyapı, müşterekleşme için nasıl kurucu bir mekânsal araç olarak işlev görebilir? Bu soruyu yanıtlamak için sosyal altyapının afet sonrası mekânsal müşterekleşmeye katkısını üç temel boyutta ele almak mümkündür:

- Afet Sonrası Müşterekleşme Süreçlerinde Sosyal Altyapının Rolü
- Katılımcı Tasarım ve Sosyal Altyapının Müşterekleşme ile Bütünleşmesi
- Afet Sonrası Mekânsal Adalet İçin Sosyal Altyapının Sürdürülebilirliği

4.1. Afet Sonrası Müşterekleşme Süreçlerinde Sosyal Altyapının Rolü

Afet dönemlerinin ardından mekânsal yeniden yapılanma süreçleri, çoğu zaman yerinden edilme, mülksüzleşme ve mekânsal adaletsizliklerin yeniden üretildiği süreçler olarak ele alınmaktadır (Harvey, 2012; Soja, 2010). Özellikle neoliberal kentsel dönüşüm pratikleri, piyasa temelli politikalar doğrultusunda afet sonrası mekânsal yeniden inşa adımlarını belirleyerek kolektif mülkiyet ve ortak kullanım pratiklerini göz ardı edebilmektedir (Klein, 2007). Roy (2011) de afet sonrası uygulanan olağanüstü planlama rejimlerinin mülkiyet ve mekân üzerindeki hak tanımlarında keyfi uygulamalara zemin hazırlayarak mekânsal adaletin tesisini zorlaştırabileceğini vurgular. Benzer biçimde Mitchell (2003), uzmanlık bilgisine dayalı teknokratik planlama araçlarının, modernleşme ve kalkınma söylemleri üzerinden toplumsal farklılıkları görünmez kılarak, yerel aktörleri karar alma süreçlerinden dışladığını ortaya koyar. Bu tür teknopolitik müdahaleler, afet sonrası yeniden yapılanma süreçlerinde topluluk temelli müşterekleşme pratiklerinin kurumsallaşmasını engelleyebilir. Bu dinamikler, piyasanın mekânsal üretimde belirleyici aktör haline gelmesiyle birlikte toplulukların müşterek alanlara erişimini kısıtlayarak eşitsizlikleri derinleştirebilir (Tomaney ve ark., 2024). Ancak "geride bırakılmış mekânlar" (left behind places) olarak adlandırılan ve mekânsal dışlanmışlık yaşayan bölgelerde, sosyal altyapının müşterekleşmeyi destekleyici bir araç olarak devreye girmesi önemli bir fırsat sunabilir (Tomaney ve ark., 2024). Afet sonrası mülkiyetin belirsizleşmesi ve mekânsal dönüşüm süreçleri, bu bakımdan sosyal altyapının müşterekleşmeyi destekleyici bir araç haline gelmesi için yeni imkânlar yaratabilir. Appadurai (2001) de afet sonrasında ortaya çıkan boşlukların yerel topluluk temelli örgütlenmelere ve "derin demokrasi" pratiklerine zemin hazırlayabildiğini belirterek, bu tür süreçlerin müşterekleşme potansiyelini vurgular. Layton ve Latham (2022), sosyal altyapının yalnızca fiziksel mekânların organizasyonuna indirgenemeyeceğini, aynı zamanda kolektif hafıza ile toplumsal dayanışmayı güçlendiren bir mekanizma sunduğunu belirtmektedir. Federici (2019) ise müşterekleşmenin yalnızca ekonomik kaynakların paylaşımından ibaret olmadığını; bakım emeği, dayanışma pratikleri ve toplumsal yeniden üretim süreçleriyle inşa edildiğini ileri sürer. Bu çerçevede, mülkiyetin belirsizleştiği afet sonrası süreçlerde sosyal altyapı araçlarının yerel toplulukları mekânsal müşterekleşme girişimlerine dahil ederek mekânsal adaletin tesisine katkıda bulunabileceği söylenebilir (Tomaney ve ark., 2024).

Müşterekleşme, yalnızca fiziksel mekânın ortak kullanımı ile sınırlı değildir; sürdürülebilir kılınabilmesi için topluluk temelli örgütlenme ve kolektif yönetim mekanizmalarının geliştirilmesi gerekir (Ostrom, 1990). Tomaney ve ark. (2024), müşterek mekânların sürekliliğinin bunların nasıl yönetildiği ile doğrudan ilişkili olduğunu ve merkezîyetçi müdahaleler yerine topluluk temelli yönetim modellerinin bu süreçlerde belirleyici olabileceğini vurgulamaktadır. Bu noktada sosyal altyapı, mekânın müşterekleşmesini teşvik eden ve uzun vadeli sürdürülebilirliğini destekleyen temel araçlardan biri olarak değerlendirilebilir. Sosyal altyapının afet sonrası müşterekleşme süreçlerinde kritik bir rol oynayabilmesi için üç temel işleve hizmet etmesi gerekmektedir. İlk olarak, kolektif dayanışma mekânları oluşturarak toplulukları bir araya getiren sosyal ve mekânsal düzenlemelerin işlerlik kazanması gerekir. Afet sonrası dönemde ortak mutfaklar, geçici dayanışma alanları ve mahalle merkezleri, bireysel mülkiyetin askıya alındığı veya işlevsiz hale geldiği koşullarda kolektif sahiplenmeyi ve müşterek mekânsal üretimi teşvik edebilir (Klinenberg, 2018; Latham ve Layton, 2022). Bu mekânlar yalnızca acil barınma ve temel ihtiyaçları karşılayan yapılar olarak değil, aynı zamanda topluluk dayanışmasını ve kolektif karar alma süreçlerini destekleyen mekânsal araçlar olarak ele alınmalıdır (Aldrich ve Meyer, 2015; Latham ve Layton, 2022). Aksi takdirde, afet sonrası sosyal altyapılar yalnızca geçici çözümler olarak kalırsa, uzun vadede piyasa dinamiklerine entegre olma riski taşır ve müşterekleşme pratiklerinin sürdürülebilirliği zayıflayabilir (Morrow, 1999; Tomaney ve ark., 2024).

İkinci olarak, sosyal altyapı araçlarının topluluk temelli yönetim mekanizmalarının oluşturulmasını desteklemesi gerekmektedir. Latham ve Layton'ın (2022) sosyal altyapıya dair vurguları, bu altyapının müşterekleşme süreçleriyle nasıl ilişkilendirilebileceğine dair önemli bir çerçeve sunmaktadır. Bu bağlamda, toplumsal etkileşimi teşvik eden sosyal altyapı düzenlemelerinin müşterek mekânların sürdürülebilirliğini

destekleyici bir potansiyele sahip olduğu düşünülebilir. Afet sonrası süreçlerde sosyal altyapının hangi yönetim modelleriyle ve ne şekilde entegre edileceği üzerine daha fazla çalışma gerektiği açıktır. Zira müşterek mekânların sürekliliği yalnızca fiziki varlıklarına değil, aynı zamanda nasıl yönetildiklerine bağlıdır (Ostrom, 1990). Eğer afet sonrası sosyal altyapılar merkezi yönetimler tarafından denetlenen ve toplulukların karar alma süreçlerine katılımını kısıtlayan yapılar olarak şekillendirilirse, müşterekleşme pratikleri uzun vadede zayıflayacaktır (De Angelis, 2017). Buna karşılık, toplulukların mekânsal yönetim süreçlerine katılımının sağlanması, sosyal altyapının salt fiziksel mekânlardan ibaret kalmasını engelleyerek toplulukların kolektif yönetim pratikleri geliştirebileceği müşterek alanlar yaratılmasına imkân tanır (Blundell Jones, Petrescu ve Till, 2005). Özellikle afet bölgelerindeki atmosferin ekonomik ve sosyal açıdan dışlanmış “geride kalmış bölgeler”le benzerlik taşıdığı düşünüldüğünde, sosyal altyapının bu kırılabilirliği azaltıcı etkisi kritik bir faktör olarak değerlendirilebilir (Tomaney ve ark., 2024). Dolayısıyla afet sonrası yeniden inşa süreçlerinde sosyal altyapı, yalnızca fiziki ihtiyaçlara cevap veren yapılar olarak değil, toplulukların mekânsal müşterekleşmeyi sürdürülebilir hale getirebileceği örgütlenme pratiklerini destekleyen ortamlar olarak tasarlanmalıdır.

Üçüncü olarak, afet sonrası müşterek mekânların uzun vadeli sürdürülebilirliği, sosyal altyapının alternatif mekânsal sahiplik ve işletim modellerini destekleyebilme kapasitesine bağlıdır. Müşterek mekânlar özellikle kriz dönemlerinde ortaya çıkan geçici çözümler olarak kalırsa, piyasa veya devlet müdahaleleriyle zamanla ortadan kalkma tehlikesiyle karşılaşabilir (Harvey, 2012). Oysa sosyal altyapının kolektif mülkiyet ve topluluk tabanlı mekânsal yönetim modelleriyle kurumsallaştırılması, bu müşterek pratiklerin sürekliliğini sağlama potansiyeli taşır (Latham ve Layton, 2022; Tomaney ve ark., 2024). Örneğin afet sonrası barınma alanlarının yalnızca geçici konut çözümleri olarak değil, kooperatif mülkiyet veya topluluk temelli mekân yönetimi mekanizmalarıyla ele alınması müşterekleşmenin sürdürülebilirliğini destekleyebilir (Gümüş, 2017). Aksi halde bu alanlar zamanla özel mülkiyet rejiminin parçası haline gelerek kolektif kullanım özelliklerini yitirebilir (Purcell, 2002). Bu nedenle sosyal altyapılar, müşterekleşme süreçlerini teşvik eden geçici araçlar olmanın ötesinde, uzun vadeli mekânsal adaleti mümkün kılan kalıcı mekanizmalar olarak kurgulanmalıdır (Tomaney ve ark., 2024).

Yukarıda sayılan işlevler doğrultusunda afet sonrası müşterekleşme pratiklerinin gelişebilmesi, sosyal altyapının sağladığı bu imkânların kurumsallaşmasına bağlıdır. Bir sonraki başlıkta, katılımcı tasarım süreçlerinin sosyal altyapıyla nasıl bütünleştirilerek müşterekleşme pratiklerini güçlendirebileceği ve böylece bu pratiklerin nasıl sürdürülebilir hale getirilebileceği tartışılacaktır.

4.2. Katılımcı Tasarım ve Sosyal Altyapının Müşterekleşme ile Bütünleşmesi

Afet sonrası yeniden yapılanma süreçleri çoğunlukla merkezi hükümetler ve piyasa odaklı aktörler tarafından şekillendirilmektedir. Yerel toplulukların mekânsal karar alma süreçlerine katılımı sınırlı kaldığında, müşterekleşme girişimleri sürdürülebilirliğini kaybetme riski taşır (Morrow, 1999). Cornwall (2008) da katılımın sadece prosedürlere bağlı olarak değil, yerel bilgi ve deneyimlerin karar süreçlerine dâhil edilmesiyle ancak dönüştürücü olabileceğini vurgulayarak, afet sonrası planlamada katılımın derinleştirilmesi gerektiğini ortaya koyar. Dolayısıyla bu noktada sosyal altyapının sadece fiziksel mekân üretimiyle değil, topluluk temelli yönetim mekanizmalarıyla da bütünleşmesi gerektiği açıktır (Tomaney ve ark., 2024). Katılımcı tasarım, işte bu bütünleşmeyi sağlayarak sosyal altyapının müşterekleşme süreçlerini güçlendiren önemli bir araç olarak karşımıza çıkar.

Katılımcı tasarım yaklaşımı, mekânsal üretim pratiklerine kullanıcıların ve mahalle sakinlerinin aktif katılımını sağlayarak müşterekleşme süreçlerini destekler (Blundell Jones, Petrescu ve Till, 2005). Layton ve Latham (2022), sosyal altyapının kolektif hafıza ve örgütlenme süreçleriyle iç içe geçerek mekânsal üretimin ayrılmaz bir parçası olduğunu savunur. Bu süreçlerin sürdürülebilirliği ise yalnızca toplulukların çabalarıyla değil, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve mahalle inisiyatiflerinin vereceği kurumsal destekle de bağlantılıdır (Tomaney ve ark., 2024).

Katılımcı tasarımın müşterekleşme ile bütünleşmesi üç düzeyde ele alınabilir. Birincisi, tasarım sürecinde kullanıcılar yalnızca “tüketici” konumunda değil, aktif üretici ve karar verici konumunda yer almalıdır (Sanders ve Stappers, 2008). Merkezi otoriteler tarafından tepeden inmeci bir şekilde yönetilen mekânsal üretim süreçlerinde, mekânın kolektif sahiplenilme olasılığı azalır (Awan, Schneider ve Till, 2011). Oysa kullanıcıların tasarım sürecine dâhil edilmesi, afet sonrası inşa edilen sosyal altyapının salt işlevsel bir mekân olmanın ötesine geçerek kolektif örgütlenme ve müşterekleşme sürecinin ayrılmaz bir bileşeni olmasını sağlar (Tomaney ve ark., 2024).

İkincisi, katılımcı tasarım yalnızca mekânın biçimsel düzenlenmesini değil, kolektif yönetim mekanizmalarının oluşturulmasını da içermelidir. Ostrom'un (1990) ortak kaynakların yönetimine ilişkin ilkeleri uyarınca, mekânların fiziki olarak paylaşımına açılması yeterli değildir; aynı zamanda bu mekânları kimlerin ve nasıl yöneteceğine dair kuralların da katılımcı biçimde belirlenmesi gerekir. Afet sonrası sosyal altyapılar eğer sadece bir hizmet sunma aracı olarak görülür ve toplulukların karar alma süreçlerinden yalıtılırsa kırılgan hale gelebilir. Buna karşın, topluluk üyelerinin karar süreçlerine dâhil edildiği yönetim modelleriyle şekillendirilen sosyal altyapılar, uzun vadede kolektif sahiplenmeyi mümkün kılar (De Angelis, 2017). Nitekim Layton ve Latham (2019), sosyal altyapının yalnızca mekânsal üretimle sınırlı kalmayıp toplumsal etkileşim ve dayanışmayı güçlendiren araçlar sunduğunu ampirik olarak ortaya koymuştur.

Afet sonrası mülkiyetin belirsizleşmesiyle şekillenen mekânsal dönüşüm süreçleri, müşterekleşmeyi mümkün kılan yeni dinamikler yaratmaktadır. Bu bağlamda afet sonrası mekânsal müşterekleşmenin sürdürülebilirliği, sosyal altyapının mekânsal varlığından ziyade nasıl yönetildiği ile doğrudan ilişkilidir. Sosyal altyapının uzun vadede sürdürülebilir olması, kolektif mekân üretiminin korunmasına yönelik yönetim mekanizmalarının geliştirilmesine ve topluluk temelli karar alma süreçlerinin kurumsallaştırılmasına bağlıdır (Ostrom, 1990). Mekânsal düzenleme araçlarıyla desteklenen kolektif örgütlenme pratikleri, müşterekleşme için kalıcı bir çerçeve oluşturmaya hizmet edebilir.

Üçüncüsü, afet sonrası mekânsal müşterekleşmenin sürdürülebilirliği, katılımcı tasarım süreçlerinin mekânsal adalet ilkeleri çerçevesinde ele alınmasını gerektirir. Eğer sosyal altyapılar belirli ayrıcalıklı grupların veya piyasa aktörlerinin mekânsal kontrolünü artıracak şekilde planlanırsa, müşterekleşme süreçlerinin çıktıları adaletsiz biçimde dağılır. Purcell (2002), mekânsal adaletin yalnızca mekâna erişimle değil, karar alma süreçlerine katılımı sağlanabileceğinin altını çizer. Cornwall (2008) da benzer şekilde, toplumsal grupların gündelik deneyimleri ve kırılgan kesimlerin sesleri karar süreçlerine entegre edilmeden katılımın gerçek anlamda dönüştürücü olamayacağını belirtir. Layton ve Latham'ın (2022) sosyal altyapının kolektif örgütlenme, toplumsal etkileşim ve yönetim süreçleriyle bütünleşmesine dair gözlemleri, sosyal altyapı düzenlemelerinin müşterekleşme ile entegre olmasının mekânsal adaletin sağlanmasına katkıda bulunacağını göstermektedir. Bu nedenle katılımcı tasarım süreçleri, sosyal altyapı araçlarını tek başına mekânsal örgütlenmeyi destekleyici birer unsur değil, aynı zamanda mekânsal adaleti pekiştiren mekanizmalar olarak ele alınmalıdır (Fainstein, 2010). Afet sonrası sosyal altyapının müşterekleşmeye entegre edilmesi de ancak katılımcı tasarımın mimari düzenlemelerle sınırlı kalmayıp topluluk temelli yönetim modellerini kapsamıyla mümkün olabilir (Tomaney ve ark., 2024).

4.3. Afet Sonrası Mekânsal Adalet İçin Sosyal Altyapının Sürdürülebilirliği

Afet sonrası yeniden yapılanma sadece yeni mekânların inşasıyla sınırlı değildir. Bu mekânların nasıl yönetileceği, kimler tarafından sahiplenileceği ve erişimin nasıl düzenleneceği, mekânsal adalet açısından belirleyici unsurlardır. Mekânsal adalet, sadece fiziksel altyapının varlığıyla sağlanamaz; topluluk temelli yönetim mekanizmaları ve kolektif sahiplenme süreçleriyle desteklenmelidir (Harvey, 2012; Soja, 2010). Bu bağlamda sosyal altyapının müşterekleşmesi, piyasa ya da devlet eliyle bu alanların tekrar özelleştirilmesi riskine karşı, katılımcı yönetim modelleri ve kurumsal mekanizmalar ile güvence altına alınmalıdır (Tomaney ve ark., 2024).

Sosyal altyapılar, mekânsal düzenlemeler olmaktan öte aynı zamanda kolektif hafızayı güçlendiren ve topluluk dayanışmasını pekiştiren araçlar olarak da işlev görür (Latham ve Layton, 2019). Ancak afet sonrası müşterekleşmenin sürdürülebilir hale gelmesi, bu altyapıların topluluk sahiplenmesi, yönetim modelleri ve mekânsal planlama süreçlerine entegre edilmesine bağlıdır. Bu bölümde, sosyal altyapının müşterek mekânların sürdürülebilirliğini sağlamadaki kurucu rolü üç düzeyde incelenecektir: (1) topluluk sahiplenmesi ve kolektif kullanım mekanizmalarının güçlendirilmesi, (2) alternatif mekânsal yönetim modellerinin uygulanması ve (3) sosyal altyapının kamusal politikalara ve planlama süreçlerine entegrasyonu.

1. Topluluk Sahiplenmesi ve Kolektif Kullanım Mekanizmalarının Güçlendirilmesi

Sosyal altyapının yapısal olarak var olması, onun müşterek bir mekân olarak sürdürülebileceğini tek başına garanti etmez. Kurumsallaşmayan müşterek mekânlar, zamanla özelleştirilme ve dışlanma riskiyle karşı karşıya kalabilir (De Angelis, 2017). Ostrom'un (1990) ortak kaynakların yönetimi kuramı, müştereklerin sürdürülebilirliği için kolektif sınırların belirlenmesi, topluluk içi yaptırım mekanizmaları ve ölçeklenebilir çatışma çözüm yolları gibi ilkelerin gerekliliğini vurgular. Bu doğrultuda sosyal altyapının, kuralları ve kullanım hakları topluluk tarafından tanımlanmış kolektif sahiplenme pratikleriyle desteklenmesi gerekir.

Nitekim Layton ve Latham (2019), topluluk hafızasını ve dayanışmayı güçlendiren sosyal altyapıların uzun vadede sürdürülebilirliğini koruyabildiğini belirtmektedir. Bu bakış açısıyla, afet sonrası müşterekleşmenin kalıcı olabilmesi için sosyal altyapının mekânsal özelliklerinin dışında, kolektif örgütlenme süreçleriyle birlikte ele alınması gerekir (Tomaney ve ark., 2024). Topluluk sahiplenmesi, kolektif mülkiyet modelleri, yatay karar alma süreçleri ve dayanışma pratikleri ile pekiştirilmelidir. Örneğin kooperatif mülkiyet, ortak kira havuzları veya mahalle birlikleri gibi topluluk odaklı yönetim modelleri, afet sonrası sosyal altyapının bölge sakinlerince sahiplenilmesini sağlayabilir (Latham ve Layton, 2022). Elbette bu süreçler kurumsal destek olmaksızın uzun süre ayakta kalamayabilir. Özellikle mülkiyet ilişkilerinin belirsizleştiği afet sonrası koşullarda müşterekleşmenin sürdürülebilirliği, topluluk sahiplenmesinin yasal ve kurumsal pratiklerle bütünleşmesine bağlıdır. Sahiplenmenin sadece kullanım hakkı düzeyinde kalmayıp dayanışma ağları ve müşterek üretim süreçleriyle de pekiştirilmesi, bu entegrasyonu hızlandıracaktır.

2. Alternatif Mekânsal Yönetişim Modellerinin Uygulanması

Afet sonrası sosyal altyapının sürdürülebilirliği, merkeziyetçi yönetim yaklaşımlarının ötesine geçilerek topluluk temelli yönetim mekanizmalarının hayata geçirilmesine bağlıdır. Ostrom (1990), müştereklerin başarılı yönetimi için yerleşmiş ve katılımcı karar alma süreçlerinin önemine dikkat çeker. Latham ve Layton (2022) ise sosyal altyapının sadece fiziksel bir düzenleme değil, katılımcı karar alma süreçleriyle bütünleştiğinde sürdürülebilir bir yönetim modeli sunduğunu vurgulamaktadır.

Müşterekleşmenin devamlılığı, sosyal altyapının mevcudiyeti kadar, hangi yönetim modeliyle desteklendiğine de bağlıdır. Kolektif mülkiyet ve topluluk temelli yönetim üzerine yapılan çalışmalar (Ostrom, 1990; De Angelis, 2017), sosyal altyapının kurumsallaşması için kavramsal bir çerçeve sunar. Afet sonrası merkeziyetçi yeniden yapılanma projeleri, yerel katılımı sınırlayarak müşterekleşmeyi zayıflatır ve toplulukları sürecin dışına itebilir (Morrow, 1999). Buna karşılık, alternatif yönetim modelleri müşterek mekânları piyasa mantığına karşı koruyarak kolektif yönetimi destekleyebilir (Latham ve Layton, 2019). Örneğin Brezilya'nın Porto Alegre kentindeki katılımcı bütçe uygulaması, afet sonrasında mekânsal adaleti sağlamak üzere topluluk temelli yönetimi kent yönetimine entegre etmesiyle literatürde dikkat çekmektedir (Swyngedouw, 2005). Benzer şekilde Türkiye'deki Düzce Umut Evleri girişimi, afet sonrası kolektif barınma ve yönetim sistemlerinin kurumsallaşma potansiyelini göstermiştir (Gümüş, 2017).

Bu örnekler, sosyal altyapının müşterekleşmeyi destekleyen bir mekanizma olarak nasıl işlev görebileceğine dair önemli dersler sunmaktadır. Stavrides (2016), müşterek mekânların mülkiyet olgusuyla birlikte, kolektif kullanım ve yönetim pratikleriyle şekillendiğine dikkat çeker. Dolayısıyla afet sonrası sosyal altyapılar, yalnızca fiziksel mekân düzenlemesi olmanın ötesinde, müşterek mekânların sürekliliğini güvence altına alan yönetim mekanizmaları olarak değerlendirilebilir. Topluluk meclisleri, mahalle komiteleri veya yerel ortaklık platformları gibi yapılar sosyal altyapının bünyesinde geliştirilerek, müşterek mekânların kullanıcıları aynı zamanda yöneticileri haline getirilebilir.

3. Sosyal Altyapının Kamusal Politikalara ve Planlama Süreçlerine Entegrasyonu

Sosyal altyapının afet sonrası sürdürülebilirliği, onu yalnızca gayriresmî topluluk inisiyatiflerine bırakmaksızın, kamusal politikalar ve planlama süreçleriyle desteklemeyi gerektirir. Müşterek mekânların korunması için mülkiyet ve kullanım haklarını güvence altına alacak yasal düzenlemelere, yerel yönetimler tarafından uygulanacak katılımcı planlama ve bütçeleme modellerine ihtiyaç vardır (Fainstein, 2010). Zira sosyal altyapının sürdürülebilirliği, tek başına fiziki mekânların inşasıyla sağlanamaz; uzun vadeli bir planlama vizyonu ve kurumsal sahiplenme ile mümkündür (Tomaney ve ark., 2024).

Sosyal altyapılar bu bağlamda, mekânsal düzenlemeler sağlayan mekânsal araçlar olmanın ötesine geçerek müşterekleşmenin sürekliliğini destekleyen yönetim aygıtları olarak değerlendirilmektedir. Harvey (2012) ve Purcell (2002), kentsel mekânda adaletin yalnızca mekâna erişilebilirlikle değil, o mekâna ilişkin karar süreçlerine katılım yoluyla sağlanabileceğini belirtir. Dolayısıyla afet sonrası müşterekleşmenin sürdürülebilirliği, sosyal altyapıların nasıl yönetildiği ve hangi yönetim modelleriyle desteklendiğiyle doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle mekânsal planlama ve yönetim mekanizmalarının sosyal altyapıyı destekleyecek şekilde kurgulanması, müşterek mekânların uzun vadeli korunmasını güvence altına alabilir. Aksi takdirde, sosyal altyapı unsurlarının piyasa dinamiklerine entegre edilmesi durumunda kamusal nitelikleri zayıflatabilir ve mekânsal adalet açısından yeni eşitsizlikler ortaya çıkabilir (Purcell, 2002). Tomaney ve ark. (2024), sosyal altyapının yönetim süreçlerine entegrasyonunun özellikle sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı bölgelerde müşterekleşmeyi güçlendirebileceğine dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak, afet sonrası sosyal altyapı araçlarının müşterek mekânların sürekliliğini sağlayan kurucu bir bileşen olduğu görülmektedir. Bu bölümde önerilen üç düzeyli kavramsal çerçeve (toplumsal, yönetişimsel ve mekânsal/planlama koşulları), 2. bölümde ele alınan belirsizlik ve mülksüzleşme süreçleri ile 3. bölümde tartışılan müşterekleşmenin kurumsallaşması arasındaki bağı sürdürülebilirlik ekseninde kurmuştur. Afet sonrasında ortaya çıkan belirsizlik ortamı ve fiili kolektif kullanım pratikleri (Bkz. Bölüm 2), ancak bu pratiklerin kurumsallaşıp yönetim mekanizmalarıyla desteklenmesiyle kalıcı müşterek mekânlara dönüşebilmektedir (Bkz. Bölüm 3). Böylece sosyal altyapı, belirsizliğin ve mülksüzleşmenin yarattığı boşlukları doldurarak müşterek mekânların sürdürülebilirliğini mümkün kılan kurucu bir rol oynamaktadır. Bu kuramsal çerçevenin sağladığı içgörüler, afet sonrası mekânsal adaletin tesisinde sosyal altyapının kritik önemini ortaya koyarken, ileride yapılacak çalışmalarda müşterekleşme süreçlerinin farklı bağlamlarda nasıl kurumsallaştırılabileceğine dair zengin bir tartışma zemini sunmaktadır.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Afet sonrası mekânsal dönüşüm süreçleri, yalnızca yıkılan yapıların yeniden inşasını değil; aynı zamanda mülkiyet ilişkilerinin dönüşümünü, toplulukların örgütlenme biçimlerini ve mekânsal adaletin yeniden tanımlanmasını gerektiren çok katmanlı değişimleri içerir. Bu çalışma, afet sonrası mülkiyetin belirsizleşmesi ile müşterek mekânın mekânsal üretimi arasındaki ilişkiyi kuramsal bir çerçevede ele alarak sosyal altyapının bu dönüşüm süreçlerindeki kurucu kapasitesini tartışmıştır. Elde edilen bulgular, afet sonrası ortaya çıkan belirsiz mülkiyet durumlarının bir yandan mekânsal eşitsizlikleri derinleştirirken diğer yandan kolektif kullanım ve müşterekleşme için zemin hazırladığını göstermektedir. Bu ikili süreç, mekânın yeniden üretiminde sosyal altyapının kritik bir rol üstlenebileceğine işaret etmektedir.

Bu çalışma, afet sonrası mekânsal dönüşüm literatüründe sıklıkla ayrı düzlemlerde tartışılan mülkiyetin belirsizleşmesi, müşterekleşme ve sosyal altyapı kavramlarını ilk kez bütüncül bir kuramsal çerçevede bir araya getirerek, bu üçlü ilişkinin kolektif mekân üretimindeki rolünü açıklamayı hedeflemiştir.

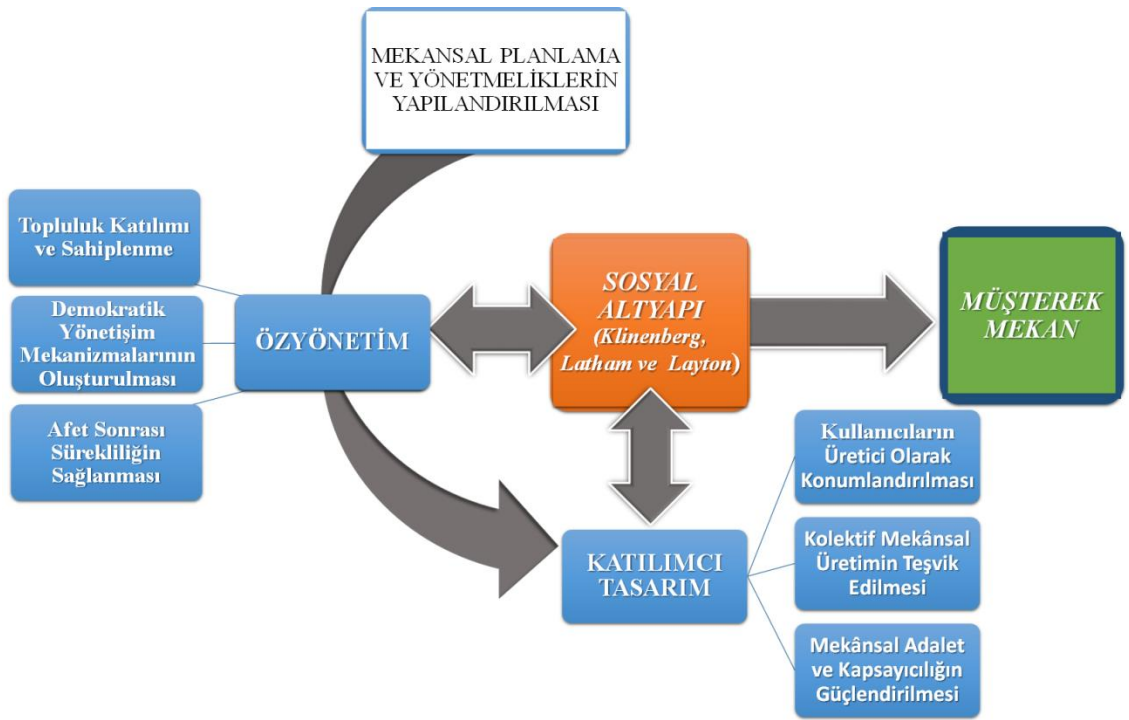
Sosyal altyapının müşterek mekânların sürdürülebilirliğini nasıl destekleyebileceği, güncel kentleşme ve mekânsal adalet tartışmalarında giderek öne çıkan bir kuramsal çerçeve aracılığıyla açıklanabilmektedir (Klinenberg, 2018; Latham ve Layton, 2019; Latham ve Layton, 2022). Ancak bu çerçevenin, sosyal altyapının müşterek mekân üretimini hangi yönetim modelleri ve kolektif üretim mekanizmalarıyla kurumsallaştırılabileceği sorularına henüz bütünlüklü bir yanıt sunmadığı görülmektedir. Bu çalışma, söz konusu kuramsal boşluğu gidermek amacıyla sosyal altyapıyı yalnızca hizmet ve mekân sağlayan bir sistem olarak değil, aynı zamanda kolektif eylemi ve topluluk dayanışmasını mümkün kılan örgütsel bir yapı olarak ele almıştır. Böylece, afet sonrası mekânsal müşterekleşme süreçlerinde sosyal altyapının rolü; özyönetim (topluluk temelli kendi kendini yönetme), katılımcı tasarım (toplulukların mekânsal üretimde aktif rol alması) ve mekânsal adalet (adil ve kapsayıcı ortak mekân üretimi) ilkeleri çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Klinenberg (2018) ile Latham ve Layton'un (2019; 2022) sosyal altyapıya ilişkin çerçevelerinde, altyapı kavramı ağırlıklı olarak mekânsal hizmet sunumu ve toplumsal bağların desteklenmesi üzerinden ele alınmaktadır. Bu çalışma ise, söz konusu tanımların ötesine geçerek sosyal altyapıyı, afet sonrası müşterekleşme süreçlerinde toplulukların kolektif yönetim kapasitesini inşa eden kuramsal bir araç olarak konumlandırmakta ve bu yönüyle literatüre özgün bir katkı sunmaktadır.

Çalışmada geliştirilen kuramsal çerçeveye göre, afet sonrası mülkiyetin belirsizleşmesiyle ortaya çıkan fiili kolektif kullanım pratiklerinin kalıcı müşterek mekânlara dönüşebilmesi, bu pratiklerin sosyal altyapı aracılığıyla kurumsallaştırılmasına bağlıdır. Özyönetim mekanizmalarının güçlendirilmesi, afetin hemen ardından gelişen dayanışma ve ortak kullanım girişimlerinin süreklilik kazanmasını sağlamaktadır. Nitekim belirsiz mülkiyet koşullarında toplulukların kendi mekânlarını sahiplenmesi ve demokratik karar alma süreçlerini işler hâle getirmesi, mekânın müşterekleşmesi için yeni olanaklar yaratmaktadır. Bu bağlamda topluluk merkezleri, ortak hizmet alanları veya mahalle inisiyatifleri gibi yapılar, sosyal altyapının somut araçları olarak işlev görmektedir; topluluk örgütlenmesini ve dayanışmayı destekleyen mekânsal düzenlemeleri mümkün kılmaktadır. Böylece afet sonrası oluşan müşterek kullanım alanları, sosyal altyapı sayesinde yalnızca geçici kriz çözümleri olmanın ötesine geçerek, kolektif yaşamın kalıcı parçaları hâline gelebilmektedir. Ancak bu dönüşümün kendiliğinden gerçekleşmesi beklenmemelidir; topluluk temelli bu girişimlerin uzun vadede sürdürülebilir olabilmesi, uygun yönetim modelleriyle desteklenerek kurumsallaştırılmalarına bağlıdır.

Diğer yandan, kuramsal açıdan değerlendirildiğinde katılımcı tasarım süreçleri, sosyal altyapının yalnızca mekânların düzenlenmesine indirgenemeyecek ölçüde çok katmanlı işlevler üstlenebileceğini göstermektedir. Toplulukların yeniden yapılanma süreçlerine yalnızca kullanıcı olarak değil, üretici özne olarak katılımı; müşterek mekânların tasarımı ve inşasında etkin rol almaları anlamına gelmektedir. Bu çalışma, sosyal altyapı niteliği taşıyan mekânsal üretim süreçlerine katılımın derinleşmesiyle birlikte, afet sonrası kullanıcıların bu mekânların pasif tüketicileri değil, aktif kolektif yaratıcıları hâline gelebildiğini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, müşterek mekânların üretimi yalnızca fiziki ve teknik bir müdahale olarak değil; aynı zamanda demokratik karar alma süreçleri ile mekânsal hakların güvence altına alınmasına bağlı bir yönetim meselesi olarak anlaşılmalıdır. Bu kurucu işlev, ancak sosyal altyapı aracı olarak yapılandırılan ve topluluk temelli işleyişe imkân veren mekânlar vasıtasıyla deneyimlenebilir. Mekânın kimler tarafından ve hangi toplumsal amaçlarla biçimlendirildiği sorusu, tıpkı Harvey'nin (2012) ve Lefebvre'in (1991) vurguladığı gibi, mekânsal adaletin tesisi açısından belirleyici niteliktedir. Bu bağlamda sosyal altyapı, mekân üretimi ile katılımcı ve kolektif yönetim süreçlerini bütünleştiren stratejik bir araç olarak değerlendirilmelidir. Sonuç olarak, elde edilen kuramsal bulgular, afet sonrası müşterek mekânların inşası ve kalıcılığında; katılımcı, kapsayıcı ve adil tasarım ile yönetim pratiklerinin yanı sıra, bu süreçlerin sosyal altyapı araçları üzerinden kurumsallaştırılmasının temel bir gereklilik olduğunu göstermektedir.

Afet sonrası sosyal altyapının müsterekleşme süreçlerindeki rolünü özetleyen aşağıdaki görsel, çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan ana kavramlar arasındaki ilişkileri açıklayıcı bir şekilde sunmaktadır. Bu çalışma doğrudan uygulamalı bir çözüm önermemekle birlikte, kuramsal çerçevesi aracılığıyla afet sonrası yeniden yapılanma süreçlerine dair mekânsal yönetim tartışmalarına kavramsal bir yön sunmayı hedeflemektedir.

Şekil 2. Afet Sonrası mekânsal müsterekleşmeyi destekleyen sosyal altyapı mekanizmaları (Yazar tarafından üretilmiştir).

Şekil 2, bu çalışmada geliştirilen kuramsal çerçeveyi görselleştirerek; özyönetim mekanizmalarının güçlendirilmesi, katılımcı tasarımın uygulanması ve mekânsal adaletin kurumsallaştırılması eksenlerinde, sosyal altyapı araçlarının müsterekleşme süreçlerinin yapılandırılmasında nasıl işlevsel olabileceğini özetlemektedir. Görselde de gösterildiği üzere, sosyal altyapı müşterek mekânları yalnızca kriz dönemlerine özgü geçici kullanım alanları olmaktan çıkararak, uzun vadeli yönetim mekanizmalarına dönüştürme potansiyeline sahiptir. Bu dönüşüm sürecinde, mekânsal planlama ve yasal düzenlemelerin de sosyal altyapıyı destekler biçimde yapılandırılması ideal olmakla birlikte, bu boyut söz konusu çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Dolayısıyla, afet sonrası müsterekleşmenin başarılı bir biçimde sürdürülebilmesi için, bir yandan toplumların özyönetim ve katılımcı tasarım pratiklerini geliştirmesi; diğer yandan da bu pratiklerin resmî planlama politikaları ve yasal çerçevelerle uyumlu hâle getirilmesi gerekmektedir.

Araştırmanın Sınırlılıkları ve Gelecek Araştırmalar

Bu çalışmada sosyal altyapı ile müşterek mekân üretimi arasındaki ilişki ağırlıklı olarak mekânsal yönetim ve topluluk dinamikleri bağlamında kuramsal düzeyde tartışılmıştır. En önemli sınırlılık, araştırmanın saha çalışmasına veya ampirik verilere dayanmamasıdır. Çalışmada sunulan kuramsal çıkarımlar, literatürdeki ikincil kaynaklar ve kavramsal analizlere dayanmaktadır. Dolayısıyla, öne sürülen kavramsal çerçevenin saha verileriyle test edilmesi ve çeşitli örnek olaylar ışığında doğrulanması gereği vardır. Gelecekteki araştırmalar, farklı ölçeklerde ve farklı sosyo-kültürel bağlamlarda sosyal altyapının müşterekleşme süreçlerini nasıl şekillendirdiğini inceleyerek bu kuramsal çerçeveyi derinleştirebilir. Özellikle afet sonrası yeniden yapılanma süreçlerinde mevcut kentsel planlama politikalarının ve yönetmeliklerin müşterek mekânların oluşumunu nasıl etkilediği, ayrı bir araştırma alanı olarak ele alınmalıdır. Bu bağlamda, yerel yönetimlerin katılımcı planlama ve bütçeleme modellerinin uygulanması, mülkiyet ve kullanım haklarını güvence altına alan yasal düzenlemelerin geliştirilmesi gibi konular gelecekte incelenebilir. Örneğin, farklı afet örneklerinden yola çıkarak sosyal altyapı unsurlarının (parklar, okullar, topluluk merkezleri, kütüphaneler vb.) afet sonrası kolektif eylemde oynadığı rolü ampirik olarak değerlendirmek, hem kuramsal çerçevemizi sınavacak hem de pratik öneriler geliştirmeye katkı sunacaktır. Ayrıca, kurumsal ve hukuki çerçevelerin müşterek mekânların uzun vadeli sürdürülebilirliğiyle nasıl bütünleşebileceği sorusu da yanıtlanmaya değerdir. Bu yöndeki çalışmalar, afet sonrası mekânsal müşterekleşme dinamiklerinin farklı coğrafi ve yönetsel bağlamlarda nasıl kurumsallaştırılabileceğine dair zengin bir tartışma zemini sağlayacaktır.

Bu çalışmada geliştirilen kuramsal çerçeve, belirli bir saha bağlamına dayanmamakla birlikte, sosyal altyapı ve müşterekleşme ilişkisini kavramsal düzeyde açıklamaya yöneliktir. Bu çerçevenin uygulanabilirliğini değerlendirmek ve öngördüğü ilişkileri sahada test etmek amacıyla, gelecekte farklı mekânsal bağlamlarda nitel vaka analizleri, katılımcı gözlemler ve topluluk temelli etnografik çalışmalar yürütülebilir. Özellikle, afet sonrası farklı türlerdeki sosyal altyapı mekânlarının (örneğin topluluk merkezleri, okul yapıları veya kamusal açık alanlar) müşterekleşme süreçlerine nasıl aracılık ettiğini inceleyen karşılaştırmalı alan çalışmaları, sunulan kuramsal çerçevenin doğrulanması ve geliştirilmesi açısından değerli olacaktır. Bu yöndeki metodolojik açılımlar, çalışmanın önerdiği kuramsal çerçevenin hem akademik hem de pratik düzeyde etki yaratabilmesi için kritik bir eşittir.

Sonuç olarak, bu araştırma afet sonrası müşterek mekân üretiminin sürdürülebilirliğini sağlamada sosyal altyapının oynayabileceği rolü kapsamlı bir kuramsal çerçevede ortaya koymuştur. Afet sonrasında ortaya çıkan belirsiz mülkiyet koşullarının ve fiili ortak kullanım pratiklerinin, sosyal altyapı destekli kolektif yönetim mekanizmalarına dönüştürüldüğünde kalıcı müşterek mekânlara evrilebileceği gösterilmiştir. Sosyal altyapının topluluk katılımı, demokratik yönetim ve mekânsal adalet ilkeleriyle bütünleşik bir şekilde ele alınması, afet sonrası mekânsal sürdürülebilirliğin sağlanması açısından kritik önemdedir. Bu açıdan, afet sonrası müşterek mekânlar ve sosyal altyapı etkileşimine odaklanan bu çalışma, kentsel müşterekler, afet sonrası iyileşme ve mekânsal adalet yazını arasındaki kesişimde kavramsal bir katkı sunmaktadır. Gelecekte sosyal altyapının müşterekleşme süreçlerine nasıl katkı sunduğu, bu katkının hangi mekanizmalar aracılığıyla sürdürülebilir hale getirilebileceği ve mekânsal adaletin tesisleriyle nasıl ilişkilenebileceği gibi konuların daha detaylı araştırılması, hem kuramsal bir gereklilik hem de pratik bir zorunluluktur. Bu bulgular, sosyal altyapıyı yalnızca mekânsal bir donatı olarak değil, müşterek mekânların sürekliliğini mümkün kılan kurucu bir mekânsal araç olarak ele almanın, afet sonrası şehirlerin daha dayanıklı ve adil bir şekilde yeniden inşasına katkı sağlayabileceğini ortaya koymaktadır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Etik kurul izni ve/veya yasal/özel izin alınmasına gerek olmayan bu çalışmada araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı: Yazar makalenin tamamının kendisi tarafından hazırlandığını beyan eder.

Araştırma Konusu-Fikir: D.B.; Araştırma Kurgusu ve Yöntemi: D.B.; Literatür Taraması: D.B.; Veri Toplama-İşleme: D.B.; Analiz, Değerlendirme ve Yorum: D.B.; Makale Yazımı ve Biçimlendirme: D.B.; Eleştirel Görüş: D.B.

Araştırmacıların Çıkar Çatışması Beyanı: Yazar bu çalışmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

KAYNAKLAR

- Adnan, S. A., Shok, M. E., Hussain, Z. I., & Alkinani, A. S. (2024). *Multigenerational urban design: Creating urban spaces that support active aging and intergenerational interaction*. *International Journal of Sustainable Development and Planning*, 19(10), 3737–3747. <https://doi.org/10.18280/ijstdp.191004>
- Aldrich, D. P. (2012). *Building resilience: Social capital in post-disaster recovery*. Chicago, IL: University of Chicago Press
- Aldrich, D. P. & Meyer, M. A. (2015). Social capital and community resilience. *American Behavioral Scientist*, 59(2), 254-269.
- Aldrich, D. P. (2019). *Black Wave: How Networks and Governance Shaped Japan's 3/11 Disasters*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Amin, A., & Thrift, N. (2002). *Cities: Reimagining the Urban*. Cambridge: Polity Press.
- Appadurai, A. (2001). Deep democracy: urban governmentality and the horizon of politics. *Environment and Urbanization*, 13(2), 23-43. <https://doi.org/10.1177/095624780101300203>
- Arnstein, S. R. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35(4), 216-224. <https://doi.org/10.1080/01944366908977225>
- Awan, N., Schneider, T. & Till, J. (2011). *Spatial agency: Other ways of doing architecture*. Routledge.
- Basnou, C., Pino, J., Davies, C., Winkel, G., & De Vreese, R. (2020). Co-design processes to address nature-based solutions and ecosystem services demands: The long and winding road towards inclusive urban planning. *Frontiers in Sustainable Cities*, 2, 572556. <https://doi.org/10.3389/frsc.2020.572556>
- Blomley, N. (2008). Enclosure, common right and the property of the poor. *Social & Legal Studies*, 17(3), 311-331. <https://doi.org/10.1177/0964663908093966>
- Blundell Jones, P., Petrescu, D. ve Till, J. (Eds.). (2005). *Architecture and participation*. New York, NY: Spon Press.
- Chatterton, P. (2016). Building transitions to post-capitalist urban commons. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 41(4), 403-415. <https://doi.org/10.1111/tran.12139>
- Cornwall, A. (2008). Unpacking 'participation': models, meanings and practices. *Community Development Journal*, 43(3), 269-283. <https://doi.org/10.1093/cdj/bsn010>
- Çoban, M.ve Eren, M. (2021). Afetler Sonrası Toplumsal Dayanışmanın Sürdürülebilirliği: 17 Ağustos Depremi Örneği. *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(1), 124-143. <https://doi.org/10.54614/susbed.897412>
- De Angelis, M. (2017). *Omnia sunt communia: On the commons and the transformation to postcapitalism*. London, UK: Zed Books.
- De Soto, H. (2000). *The mystery of capital: Why capitalism triumphs in the West and fails everywhere else*. New York, NY: Basic Books.
- Elliott, J. R. & Pais, J. (2006). Race, class, and Hurricane Katrina: social differences in human responses to disaster. *Social Science Research*, 35(2), 295-321. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2006.02.003>
- Fainstein, S. S. (2010). *The Just City*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Federici, S. (2019). *Re-enchanting the world: Feminism and the politics of the commons*. Oakland, CA: PM Press.
- Gümüş, H. (2017). *Toplumsal mekân üretiminde müşterekleştirme pratikleri: Düzce Umut Evleri* (Yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tez No. 467881). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Harvey, D. (2003). *The new imperialism*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Harvey, D. (2012). *Rebel cities: From the right to the city to the urban revolution*. London, UK: Verso.
- Healey, P. (1997). *Collaborative planning: Shaping places in fragmented societies*. Vancouver, Canada: UBC Press.

- Huron, A. (2018). *Carving out the commons: Tenant organizing and housing cooperatives in Washington, D.C.* Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Klein, N. (2007). *The shock doctrine: The rise of disaster capitalism.* New York, NY: Metropolitan Books.
- Klinenberg, E. (2018). *Palaces for the people: How social infrastructure can help fight inequality, polarization, and the decline of civic life.* New York, NY: Crown.
- Korkmaz, T.ve Avcı, S. (2023). Afet Sonrası Planlama Süreçlerinde Topluluk Temelli Müdahale Olanakları: 6 Şubat Depremleri Üzerinden Bir Değerlendirme. *Vizyoner Dergisi*, 14(38), 45–60. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.878817>
- Latham, A. & Layton, J. (2019). Social infrastructure and the public life of cities: Studying urban sociality and public spaces. *Geography Compass*, 13(6), e12444. <https://doi.org/10.1111/gec3.12444>
- Latham, A. & Layton, J. (2022). Social infrastructure: Why it matters and how urban geographers might study it. *Urban Geography*, 43(5), 659-668. <https://doi.org/10.1080/02723638.2021.2003609>
- Layton, J. & Latham, A. (2022). Social infrastructure and public life – Notes on Finsbury Park, London. *Urban Geography*, 43(5), 755-776. <https://doi.org/10.1080/02723638.2021.1934631>
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space*(D. Nicholson-Smith, Trans.). Oxford, UK: Blackwell. (Original work published 1974)
- Mitchell, D. (2003). *The right to the city: Social justice and the fight for public space.* New York: Guilford Press.
- Morrow, B. H. (1999). Identifying and mapping community vulnerability. *Disasters*, 23(1), 1-18. <https://doi.org/10.1111/1467-7717.00102>
- Mugari, E., Nethengwe, N. S., & Gumbo, A. D. (2025). A co-design approach for stakeholder engagement and knowledge integration in flood risk management in Vhembe district, South Africa. *Frontiers in Climate*, 7, 1517837. <https://doi.org/10.3389/fclim.2025.1517837>
- Oliver-Smith, A. (1996). Anthropological research on hazards and disasters. *Annual Review of Anthropology*, 25, 303-328. <https://www.jstor.org/stable/2155829>
- Oliver-Smith, A. (2010). Haiti and the historical construction of disasters. *NACLA Report on the Americas*, 43(4), 32-36. <https://doi.org/10.1080/10714839.2010.11725505>
- Ostrom, E. (1990). *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action.* Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Pelling, M. (2003). *The vulnerability of cities: Natural disasters and social resilience.* London, UK: Earthscan.
- Purcell, M. (2002). Excavating Lefebvre: The right to the city and its urban politics of the inhabitant. *GeoJournal*, 58(2-3), 99-108.
- Purcell, M. (2006). Urban democracy and the local trap. *Urban Studies*, 43(11), 1921-1941.
- Roy, A. (2011). Slumdog cities: Rethinking subaltern urbanism. *International Journal of Urban and Regional Research*, 35(2), 223-238. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2011.01051.x>
- Sanders, E. B. N. & Stappers, P. J. (2008). Co-creation and the new landscapes of design. *Co-Design*, 4(1), 5-18. <https://doi.org/10.1080/15710880701875068>
- Schuller, M. (2016). *Humanitarian Aftershocks in Haiti.* New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
- Simone, A. (2004). *For the city yet to come: Changing African life in four cities.* Durham, NC: Duke University Press.
- Soja, E. W. (2010). *Seeking spatial justice.* Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- Solnit, R. (2009). *A paradise built in hell: The extraordinary communities that arise in disaster.* New York, NY: Viking.
- Swyngedouw, E. (2005). Governance innovation and the citizen: The Janus face of governance-beyond-the-state. *Urban Studies*, 42(11), 1991-2006. <https://doi.org/10.1080/0042098050027986>

- Stavrides, S. (2016). *Common space: The city as commons*. London, UK: Zed Books.
- Tomaney, J., Blackman, M., Natarajan, L., Panayotopoulos-Tsiros, D., Sutcliffe-Braithwaite, F., & Taylor, M. (2024). *Social infrastructure and left behind places*. London, UK: Routledge.
- Xiao, Y.-M., Huang, D.-H., & Lin, R.-T. (2023). *Integrating elder and youth into co-design approach—A case study of medication aids design*. *Creative Education*, 14(10), 1914–1944. <https://doi.org/10.4236/ce.2023.1410123>
- Yiftachel, O. (2009). Theoretical notes on 'gray cities': The coming of urban apartheid? *Planning Theory*, 8(1), 88-100. <https://doi.org/10.1177/1473095208099300>